

m_phil_2024_007

Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра сучасної української мови

**ДИСКУРС ФАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ:
МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

здобувач другого рівня вищої освіти

ОПП «Українська мова та література»

спеціальності 035 Філологія

Капаци Андрій Юрійович

Керівник: доктор філологічних наук,

проф. Шабат-Савка С. Т.

Рецензент: кандидат філологічних наук,

доц. Струк І.М.

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 7

від „25” листопада 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Світлана ШАБАТ-САВКА

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ABSTRACT	5
ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ.....	6
ВСТУП	7
Розділ 1. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	14
1.1. Лінгвокультурологічний підхід в аспекті дефініції мовної особистості ...	14
1.2. Українська мовна свідомість і процес спілкування.....	21
1.3. Комунікативно-прагматичні параметри вивчення мовної особистості у фатичній комунікації	26
1.4. Висновки до розділу 1	31
Розділ 2. ЕТИКЕТНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МАРКЕРИ ФАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	33
2.1. Лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості	33
2.2. Соціокультурні параметри фатичної комунікації.....	41
2.3. Етикетні висловлення в контексті української етнокультури	51
2.4. Висновки до розділу 2.....	53
Розділ 3. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК КОМУНІКАЦІЇ	55
3.1. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в метакомунікативних конструкціях	55
3.2. Етикетні висловлення: традиційні та осучаснені фативи в українськомовному дискурсі.....	60
3.3. Комунікативно-інтенційний діапазон етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі	62
3.4. Висновки до розділу 3.....	63

ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71

АНОТАЦІЯ

Капаци А. Ю. Дискурс фатичної комунікації: мовна особистість та лінгвокультура.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано дискурс фатичної комунікації в контексті мовної особистості як носія української лінгвокультури. Зокрема, розглянуто теоретичні засади дослідження мовної особистості в лінгвокультурологічному аспекті, окреслено специфіку українськомовної свідомості в процесі спілкування, визначено особливості комунікативно-прагматичних маркерів у дискурсі фатичної комунікації, висвітлено взаємодію вербальної і невербальної комунікації в метакомунікативних конструкціях, схарактеризовано комунікативно-інтенційний діапазон етикетних висловлень як маркерів національної етнокультури.

З опертям на багатий ілюстративний матеріал репрезентовано традиційний та осучаснений фатичний дискурс; запропоновано термінопоняття «фатив» на позначення елементарної інтенційно та семантично детермінованої синтаксичної конструкції українського етикетного спілкування; представлено класифікацію фативів: 1) фативи для встановлення контакту; 2) фативи для підтримання мовленнєвого контакту; 3) фативи для завершення контакту.

Семантико-функційні та культурно-національні особливості використання етикетних конструкцій визначають принципи взаємодії вербальних та неварбальних засобів фатичної комунікації в дискурсивно-жанрових формах української мови, аналіз яких виформовує перспективу подальших наукових студій у царині комунікативної лінгвістики та дискурсології.

Ключові слова: українськомовний фатичний дискурс, мовна особистість, лінгвокультура, мовна свідомість, етикетні висловлення, фатив, комунікативно-інтенційний діапазон, метакомунікативні конструкції.

ABSTRACT

A. Yu. Kapatsy. The Discourse of Phatic Communication: Linguistic Personality and Linguoculture.

The MA thesis analyzes the discourse of phatic communication in the context of the linguistic personality as a native bearer of Ukrainian linguoculture. Particularly, the study examines the theoretical foundations of investigating the linguistic personality from a linguocultural perspective, outlines the specificity of Ukrainian linguistic consciousness in communication processes, identifies the features of communicative-pragmatic markers in the phatic discourse, highlights the interaction between verbal and non-verbal communication in metacommunicative constructions, and characterizes the communicative-intentional range of etiquette expressions as markers of national ethnoculture.

Based on an extensive illustrative material, the research presents traditional and modernized phatic discourse; the term «phative» suggests to denote an elementary syntactic construction of Ukrainian etiquette communication, which is determined intentionally and semantically. A classification of phatives is presented: 1) phatives for establishing contact; 2) phatives for maintaining verbal contact; 3) phatives for ending the contact.

The semantic-functional and cultural-national features of using etiquette constructions determine the principles of interaction between verbal and non-verbal means of phatic communication in the discourse and genre forms of the Ukrainian language. This analysis forms the basis for further scientific studies in the field of communicative linguistics and discourse studies.

Keywords: Ukrainian phatic discourse, linguistic personality, linguoculture, linguistic consciousness, etiquette expressions, phative, communicative-intentional range, metacommunicative constructions.

**ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ**

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) Андрій КАПАЦИ

ВСТУП

Мовознавство на сучасному етапі свого розвитку набуває нових векторів розвитку, різноманітних досліджень і поглядів. Серед них своє вагоме місце посідає лінгвокультурологія та комунікативна лінгвістика, початки формування яких пов'язані з другою половиною ХХ століття. Одними з перших дослідників лінгвокультурології стали В. фон Гумбольдт та О. Потебня. З опертям на їхні праці цей напрям сьогодні розвивають Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, А. Загнітко, В. Кононенко, В. Манакін, О. Селіванова, А. Вежбицька. Питання комунікативної лінгвістики з різних поглядів досліджують Ф. Бацевич, К. Городенська, Н. Гуйванюк, С. Денисова, А. Зернецька, С. Іваненко, А. Корольова, Ю. Косенко, С. Шабат-Савка, К. Шульжук та ін. У процесі дослідження варто звернути увагу і на новітні наукові праці з мовленнєвого етикету (Н. Бабич, С. Богдан, Л. Гнатюк, Н. Гуйванюк, Т. Ларина, О. Мацько, О. Мельничук, Я. Радевич-Виницький, К. Сергієнко, М. Стахів, М. Фабіан, Н. Формановська, С. Шабат-Савка).

У сучасному світі, де культурні кордони стають все більш розмитими, зростає важливість збереження та розвитку національної ідентичності. Українська лінгвокультура як унікальний феномен потребує глибокого вивчення та осмислення в контексті формування комунікативної особистості. Дослідження цієї теми дозволяє краще зрозуміти функційну роль мови у формуванні національної свідомості та культурної ідентичності українців.

Комунікативна особистість є визначальним об'єктом формування української лінгвокультури, адже кожна мова певного етносу постає невід'ємним складником у націо- та державотворенні. У своєму мовленні суб'єкт комунікації виявляє менталітет, духовності та національні характеристики, беручи участь у вихованні та формуванні молодшого покоління, оскільки кожна особистість сприймає довкілля крізь призму лінгвальних традицій та правил мовленнєвої культури. Формування мовної особистості залежить лише від самої

людини, від того, наскільки вона здатна усвідомлено опанувати та набути комунікативних компетентностей упродовж усього життя.

Комунікативна особистість бере безпосередню участь і в процесі міжкультурної взаємодії. В умовах розширення міжнародних відносин та євроатлантичної інтеграції України у світове співтовариство, вивчення особливостей комунікативної поведінки носіїв української лінгвокультури набуває вагової значущості, що дає змогу не лише краще розуміти специфіку української ментальності, а й сприяє ефективній комунікації на міжнародному рівні.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення комунікативної особистості дає змогу розкрити глибинні зв'язки між мовою, культурою та національною свідомістю. Це особливо актуально в контексті сучасних викликів, пов'язаних із збереженням культурної спадщини та мовної ідентичності України. Дослідження цієї теми сприяє розумінню механізмів формування та функціонування національно-мовної картини світу українців.

Варто зауважити про необхідність вироблення ефективних стратегій формування комунікативної компетентності в контексті української лінгвокультури, що має практичне значення для системи освіти, зокрема для викладання української мови як іноземної, а також для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності українців у світовому лінгвальному просторі.

Дискурс фатичної комунікації в контексті української лінгвокультури особливо актуальний, оскільки розкриває специфіку соціальної взаємодії та етикетних норм, характерних для української нації. Це має важливе значення для розуміння культурних кодів та поведінкових патернів, що визначають особливості комунікативної поведінки українців у різних соціальних контекстах.

Етикетні висловлення у дискурсі фатичного спілкування слугують маркерами української лінгвокультури, адже традиційні сталі вирази привітання, звертання, побажання, прощання передаються з покоління в покоління, зберігаючи національний мовний етикет.

Комунікативна особистість як носій української лінгвокультури має специфічні риси, відображені в мовній поведінці, культурних кодах та комунікативних стратегіях, які формують унікальну національно-мовну картину світу.

Актуальність теми зумовлена потребою вивчення дискурсу фатичної комунікації з оперттям на антропоцентризм через парадигму національної лінгвокультури. У світлі сучасних соціолінгвістичних та лінгвопрагматичних досліджень вивчення комунікативної особистості як носія української лінгвокультури крізь дискурс фатичної комунікації набуває нового значення, зокрема розкриває специфіку мовленнєвої поведінки українців у різних комунікативних ситуаціях, виявляє культурно-специфічні особливості взаємодії вербальної та невербальної комунікації, що є важливим для розвитку комунікативної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації та практики міжкультурного діалогу.

Варто зазначити, що потреба дослідження дискурсу фатичної комунікації в українській лінгвістиці є актуальною. У перебігу комунікативної взаємодії серед низки мовленнєвих конструкцій використовують і фативи – синтаксичні одиниці, які семантично й інтенційно зумовлені й слугують задля встановлення, підтримки та регуляції мовленнєвих контактів між учасниками спілкування. Важливо розглянути традиційні та осучаснені фативи, репрезентовані в українському художньому тексті та уснорозмовному дискурсі. Проблема актуальна також і в дискурсі міжкультурної комунікації, адже кожна мова має власні національно-культурні особливості в міжособистісному спілкуванні. Фатична комунікація мало досліджена, її розглядають в галузі комунікативної лінгвістики та лінгвокультурології – сучасних напрямів теоретичного мовознавства.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз комунікативної особистості як носія української лінгвокультури, визначити її роль у формуванні національної мовної картини світу;

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) схарактеризувати теоретичні засади лінгвокультурологічного підходу до вивчення мовної особистості в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві;
- 2) визначити комунікативно-прагматичні аспекти вивчення мовної особистості у дискурсі фатичної комунікації;
- 3) окреслити та дати визначення термінопонять *лінгвокультура*, *мовна особистість* та *мовна свідомість* у процесі реалізації функції спілкування;
- 4) розкрити лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті вивчення мовної особистості та лінгвокультури;
- 5) проаналізувати параметри функціонування фатичних мовних одиниць у дискурсивно-жанрових та стилістичних формах української мови;
- 6) дослідити функційний потенціал етикетних висловлень як маркерів української лінгвокультури;
- 7) здійснити лінгвістичний аналіз фатичного дискурсу, розглянувши взаємодію засобів вербальної та невербальної комунікації;
- 8) зіставити традиційні та осучаснені фативи крізь часову призму українськомовного дискурсу.

Об'єкт дослідження – комунікативна особистість як носій української лінгвокультури, лінгвоментальності в різних дискурсивно-жанрових формах української мови.

Предмет дослідження – дискурс фатичної комунікації в контексті синтаксичних метакомунікативних конструкцій та етикетних висловлень української мови.

Джерельною базою дослідження є картотека (близько 1000 прикладів) фактичним матеріалом для якої передовсім послуговували твори С. Жадана, І. Синюка, І. Карпенка-Карого, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, М. Матіос, І. Нечуя-Левицького, В. Шкляра, С. Яричевського, а також сучасний уснорозмовний дискурс, представлений у медійному просторі.

Методи дослідження. У процесі дослідження ми послуговувалися системою загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Задля досягнення мети та розв'язання завдань використано методи й прийоми лінгвістичного аналізу: *описовий* із прийомами наскрізного виписування та систематизації ілюстративного матеріалу, характеристик наукових поглядів і теорій вітчизняних та зарубіжних мовознавців у контексті репрезентації комунікативно та антропоцентрично зорієнтованих напрямів; *комунікативно-функційний метод* – для аналізу інтенцій комуніканта розпочати спілкування, належно підтримувати його та завершити мовленнєвий контакт; *системно-функційний аналіз* – для дослідження омовлених у художніх текстах вербальних та невербальних фативів; *прагматичний аналіз* – для вивчення людських намірів комунікації, пов'язаності їх з мовними структурами; *структурний метод* з його методикою дистрибутивного аналізу – для розподілу та групування комунікативних одиниць, конструкцій; *транзакційний метод* – для аналізу метакомунікативних фативів у міжособистісній комунікації з урахуванням прагматичних чинників.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві досліджено дискурс фативної комунікації з оперттям на українську лінгвокультуру; окреслено параметри функціонування фатичних мовних одиниць у дискурсивно-жанрових та стилістичних формах української мови; досліджено взаємодію вербальних та невербальних засобів фатичної комунікації крізь часову призму українськомовного художнього та розмовного дискурсу; запропоновано термінопоняття «фатив» як семантично детерміновану елементарну комунікативну одиницю; розглянуто традиційні та осучаснені фативи, які використовують мовці при здійсненні етнодетермінованої мовленнєвої діяльності.

Теоретичне значення роботи. Дослідження поглиблює розуміння взаємозв'язку між мовою, культурою та національною ідентичністю, сприяє розвитку теорії лінгвокультурології та комунікативної лінгвістики в українському контексті. Висновки та результати наукової роботи розширюють

параметри різнопланових досліджень дискурсу фатичної комунікації, функціонування нечленованих комунікатів у комунікативно-інтенційному діапазоні соціолінгвістичного, лінгвопрагматичного та антропоцентричного контексту студіювання мовних одиниць, окреслюють подальші перспективи наукових досліджень сучасних напрямів мовознавства – комунікативної лінгвістики та лінгвокультурології.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм з української мови та культури, вдосконалення методик викладання української мови у закладах з навчанням мовами національних меншин, а також як іноземної. Вони будуть корисними для розвитку міжкультурного діалогу, формування комунікативної компетентності в різних сферах суспільного життя.

Апробація результатів роботи. Основні тези, положення та висновки отриманих результатів дослідження висвітлено та обговорено під час низки міжнародних науково-практичних та студентських наукових конференцій:

1. Капаци А. Етикетні висловлення: традиційні та осучаснені фативи в українськомовному дискурсі. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (5–8 квітня 2022 року). Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 89–92.

2. Капаци А. Комунікативно-інтенційний діапазон етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі. *Студії з філології та журналістики: зб. наук. праць / редакційна колегія: Ю. Бідзіля, Г. Шкурко, О. Харківська та ін.* Вип. 7. Ужгород, 2022. С. 33–37.

3. Шабат-Савка С., Капаци А. Функційний обшир етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька / за ред. С. Т. Шабат-Савки.* Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С. 220–221.

4. Капаци А. Етикетні висловлення як маркери української етнокультури. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (25–27 квітня 2023 року). Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 95–96.

5. Капаци А. Комунікативна особистість як носій української лінгвокультури. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Філологічний факультет (16 – 18 квітня 2024 р.) Чернівці : Чернівецький національний університет, 2024. С.77–78.

6. Шабат-Савка С., Капаци А. Українська мовна свідомість і процес спілкування. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження професора Ніни Гуйванюк / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. С. 202–203.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, що мають дев'ять підрозділів, висновків до цих розділів, висновків, списку використаних джерел (68 найменувань), анотацій українською та англійською мовами. Загальний обсяг роботи – 77 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

1.1. Лінгвокультурологічний підхід в аспекті дефініції мовної особистості

Сьогоденний етап розвитку мовознавства все більше засвідчує перехід від формально-граматичних досліджень мовленнєвих одиниць до функційно-комунікативного. У новітніх працях лінгвісти з'ясовують співвідношення вербальної та невербальної комунікації, зосереджують увагу на проблемах, що пов'язані з мовленнєвою діяльністю людини, вербалізацією її емоцій, почуттів, та реакцій.

Лінгвокультурологія та комунікативна лінгвістика – новітні напрями сучасного теоретичного мовознавства, які тісно пов'язані між собою.

Комунікативна лінгвістика вивчає процеси міжособистісного спілкування з використанням вербальних і невербальних засобів комунікації, зокрема мовний код тієї чи тієї нації. Український мовознавець Ф. Бацевич визначає комунікативну лінгвістику напрямом сучасного мовознавства, що пов'язаний з міждисциплінарними проблемами. Предметом дослідження комунікативної лінгвістики визначає процеси міжособистісної комунікації за допомогою живої природної мови враховуючи усі складники комунікації, зокрема соціальні, фізичні, психологічні, гендерні, ситуативно зумовлені, семіотичні, прагматичні та ін. [5, с. 12].

Дослідниця Л. Кравець вважає лінгвокультурологію інтегративною галуззю лінгвістики, що вивчає взаємозв'язки і взаємодію культури з мовою в її функціонуванні, а також об'єднує в єдину структуру комунікативних одиниць, де мовний зміст поєднуєднано з культурним [35].

А. Загнітко в одному з найновіших та найавторитетніших серед академічної спільноти сьогодення словників лінгвістичних термінів виокремлює лінгвокультурологію як окремий розділ мовознавства, який досліджує взаємозв'язок культури і мови, а також взаємодію в їхньому функціонуванні. На

думку вченого, лінгвокультурологія узагальнює цей процес у цілісну структуру одиниць в єдності їхнього мовного й культурного змісту за допомогою відповідних методів з оперттям на сучасні пріоритети та культурні настави, зокрема на суспільні цінності та систему норм [24, с. 156].

Унаслідок цього маємо підстави визначити лінгвокультурологію міждисциплінарним напрямком сучасних лінгвістичних студій, яка є суміжною не тільки з мовознавчими науками, а й соціальними та гуманітарними.

Отже, комунікативна лінгвістика та лінгвокультурологія в основі базуються на антропоцентризмі, який є наслідком сукупності категорійних складників обох напрямів мовознавства, як-от: комунікація, мова, мовлення, мовний код, національна мовна культура, культурно-мовний аспект спілкування тощо.

Аналізуючи мовну особистість у контексті української лінгвокультури, вважаємо за доцільне визначити обшир термінопонять «мовна особистість», «лінгвокультура», «лінгвокультурологічний підхід», а також співвідношення понять мовної та комунікативної особистостей. Оскільки вище ми вже зауважили, що в контексті взаємозв'язків комунікативної лінгвістики та лінгвокультурології детермінує антропоцентризм, унаслідок цього категорія мовної особистості є визначальною.

Поняття мовної особистості ввів у науковий обіг у 80-х роках XX століття Ю. Караулов, визначивши її сукупністю здібностей та характеристик людини, які слугують у створенні й сприйнятті нею мовних текстів [53, с. 128]. Ця дефініція стала підґрунтям для подальших досліджень феномену мовної особистості у різних аспектах, зокрема лінгвістичному, психологічному, культурологічному тощо.

Мовна особистість – індивід, який, спираючись на сукупність умінь, навичок та можливостей здатен на різних рівнях (зокрема вербально-семантичному, прагматичному, лінгвокогнітивному) повноцінно брати участь у дискурсі, здійснюючи мовленнєву діяльність, а також здатність розуміти

комунікативні інтенції співрозмовника і сприймати навколишню лінгвістичну дійсність.

Лінгвокультура – вияв національних традицій та цінностей, духовності та менталітету шляхом застосування людиною своєї рідної мови у процесі здійснення комунікації, відбиття національної культури спілкування у дискурсі.

Вислів Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив» чи не найкраще ілюструє лінгвокультурологічний підхід в аспекті дефініції мовної особистості, адже саме її мовлення зазвичай не тільки демонструє менталітет нації, яку вона представляє, але й власний комунікативний та інтелектуальний потенціал. У контексті цього саме завдяки лінгвокультурологічному підходові до аналізу мовлення особистості маємо змогу визначити належність людини до тієї чи тієї нації або соціальних груп людей.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості – один із найбільш перспективних напрямів сучасного мовознавства. Цей підхід ґрунтується на розумінні мови як невід’ємної частини культури, а мовної особистості – як носія та репрезентанта культурних цінностей і традицій.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості передбачає її розгляд крізь призму взаємодії мови та культури. Мову розглядають не просто як засіб комунікації, а як своєрідний код культури, що відображає особливості світосприйняття, ціннісні орієнтації та поведінкові моделі певного лінгвокультурного суспільства [52, с. 5]. Мовна особистість формується та розвивається у конкретному соціокультурному середовищі, засвоюючи та інтеріоризуючи його норми, цінності та традиції. При цьому процес оволодіння мовою нерозривно пов’язаний з процесом формування, соціалізації та інкультурації особистості.

Лінгвокультурологічний аналіз мовної особистості передбачає вивчення її мовної картини світу – системи уявлень про навколишню дійсність, що знаходить відображення у мовних одиницях та лінгвістичних категоріях категоріях. Мовна картина світу – результат концептуалізації та категоризації дійсності, здійснюваної носіями певної лінгвокультури [3, с. 8].

Важливим аспектом лінгвокультурологічного дослідження мовної особистості слугує вивчення її ціннісних орієнтацій та культурних установок, які відображено у мовній поведінці та комунікативних стратегіях. Цінності та установки, закріплені в мові та мовленні, є регуляторами соціальної поведінки особистості.

Лінгвокультурологічний підхід також передбачає аналіз передовсім лінгвального, зокрема, лексичного складу мови як найбільш яскравого виразника культурної специфіки. Лексичні одиниці, фразеологізми, прецедентні феномени відображають культурно-історичний досвід народу, його світогляд та ментальність [6].

Не менш важливе вивчення граматичних категорій мови в лінгвокультурологічному аспекті. Граматичні структури та категорії, зокрема, час, вид, модальність, відображають специфіку сприйняття та концептуалізації дійсності носіями певної лінгвокультури.

Лінгвокультурологічний аналіз мовної особистості також передбачає дослідження її комунікативної поведінки, системи норм та правил спілкування, прийнятих у певному лінгвокультурному просторі [58, с. 3]. Комунікативну поведінку регулюють культурні традиції, етикетні норми та ритуали спілкування.

Важливий напрям лінгвокультурологічних досліджень – вивчення національно-культурної специфіки мовної особистості. Кожна лінгвокультура формує свій ідеал мовної особистості, який втілює найбільш значущі для певної культури риси та якості. Національно-культурна специфіка мовної особистості простежуємо на різних рівнях: від особливостей вимови та інтонації до специфіки мовленнєвих жанрів та комунікативних стратегій. Вивчення цієї специфіки дозволяє глибше зрозуміти менталітет та культурні цінності певного народу [46, с. 75].

Лінгвокультурологічний підхід також передбачає дослідження процесів міжкультурної комунікації та діалогу культур. Мовна особистість розглядаємо

як медіатора міжкультурного спілкування, здатного до адекватного сприйняття та інтерпретації іншокультурного дискурсу.

У контексті міжкультурної комунікації особливого значення також набуває формування вторинної мовної особистості – особистості, здатної успішно здійснювати комунікацію в межах іншої лінгвокультури. Формування вторинної мовної особистості передбачає не тільки оволодіння іноземною мовою, а й засвоєння відповідних культурних норм та цінностей [22, с. 36].

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості має важливе значення для розв'язання практичних завдань, які постають у сфері мовної освіти та міжкультурної комунікації. Він оптимізовує процес навчання мови з урахуванням культурної специфіки, а також формує в мовців інтеркультурну компетенцію – здатність ефективно здійснювати міжкультурну комунікацію. Водночас лінгвокультурологічний аналіз мовної особистості відіграє важливе значення для розвитку теорії мовної комунікації. Він дає змогу глибше зрозуміти механізми взаємодії мови та культури в процесі комунікації, а також виявити культурно зумовлені особливості комунікативної поведінки мовця [51, с. 81].

Лінгвокультурологічний підхід також відкриває нові перспективи для дослідження мовної варіативності та мовної еволюції. Вивчення мовної особистості в діяхронному аспекті вможливорює аналіз процесів зміни мовних та культурних норм, а також дає змогу виявити закономірності розвитку мови в її взаємозв'язку з розвитком культури.

Важливим напрямом лінгвокультурологічних досліджень слугує вивчення процесів формування та трансформації мовної особистості в умовах глобалізації та інформатизації сучасного суспільства. Ці процеси призводять до посилення міжкультурних контактів та лінгвального розвитку мовної особистості, що ставить нові завдання перед дослідниками. Лінгвокультурологічний аналіз мовної особистості також має значний потенціал для розвитку суміжних галузей гуманітарного знання, зокрема, психолінгвістики, соціолінгвістики,

етнолінгвістики тощо. Він дає змогу інтегрувати різні підходи та методи дослідження мови і культури, створюючи цілісну картину їх взаємодії.

Застосування лінгвокультурологічного підходу відкриває широкі можливості для вивчення національно-культурної специфіки мовної особистості, оптимізації процесів мовної освіти та міжкультурної комунікації, а також для розвитку теорії мовної комунікації та суміжних галузей гуманітарного знання [58, с. 30-31].

Перспективи подальших досліджень у рамках лінгвокультурологічного підходу пов'язані з поглибленим вивченням взаємозв'язку мови та культури, розробкою нових методів та прийомів аналізу мовної особистості, а також з дослідженням процесів формування та трансформації мовної особистості в умовах глобальних соціокультурних змін сучасного світу.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості ґрунтується на розумінні мови як антропологічного феномену, нерозривно пов'язаного з культурою та ментальністю її носіїв. Він передбачає комплексний аналіз мовної особистості в єдності її лінгвістичних, психологічних та культурологічних характеристик. При цьому мовна особистість досліджуємо не як статичну, а як динамічну систему, що постійно розвивається та змінюється під впливом соціокультурних факторів. Лінгвокультурологічний аналіз простежує процеси становлення та еволюції мовної особистості в конкретному історико-культурному контексті.

Важливий напрям лінгвокультурологічних досліджень – вивчення мовної особистості в аспекті теорії мовленнєвих жанрів [53, с. 29]. Кожна лінгвокультура має свій спектр мовленнєвих жанрів – відносно стійких типів висловлювань, що відображають специфіку комунікативної взаємодії в конкретному культурному середовищі.

У процесі дослідження мовленнєвих жанрів виявляємо культурно зумовлені особливості мовної поведінки особистості, а також простежуємо процеси трансформації жанрової системи під впливом соціокультурних змін.

Особливо актуальним є вивчення нових мовленнєвих жанрів, що виникають в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Лінгвокультурологічний підхід передбачає дослідження мовної особистості в аспекті теорії дискурсу. Дискурс розглядають як складну комунікативну подію, що містить не тільки текст, а й екстралінгвістичні фактори: соціальний контекст, комунікативні цілі та наміри учасників, їх рольові та статусні характеристики тощо [6]. Аналіз дискурсивних практик мовної особистості виявляє специфіку її комунікативної поведінки в різних соціокультурних контекстах, а також дослідити процеси конструювання соціальних та культурних ідентичностей засобами мови.

Важливим аспектом лінгвокультурологічного дослідження мовної особистості є вивчення її мовної свідомості – системи знань, уявлень та установок, що визначають особливості сприйняття і використання мови [3, с. 8]. Мовна свідомість формується в процесі соціалізації особистості та відображає специфіку її мовної картини світу.

Дослідження мовної свідомості передбачає аналіз асоціативно-вербальної мережі особистості, виявлення ключових концептів та культурних домінант, а також вивчення процесів категоризації дійсності засобами мови. Особливо актуальні дослідження трансформацій мовної свідомості в умовах міжкультурної взаємодії та глобалізаційних процесів.

Отже, лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості – комплексний та багатоаспектний напрям сучасної лінгвістики. Він передбачає дослідження мовної особистості у всьому різноманітті її проявів – від особливостей лінгвістичної картини світу до специфіки комунікативної поведінки в різних соціокультурних контекстах.

Застосування лінгвокультурологічного підходу відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку теорії мовної особистості, а також для розв'язання практичних завдань у сфері лінгвальної освіти, міжкультурної комунікації та лінгвокультурної компетенції особистості.

1.2. Українська мовна свідомість і процес спілкування

Мовна свідомість – одна з важливих категорій лінгвокультурології, що відображає особливості сприйняття та інтерпретації дійсності носіями певної мови та культури. Мовна свідомість слугує чи не найголовнішим ідентифікатором нації. Українськоцентричний обшир мовної свідомості в процесі спілкування характеризує низка специфічних рис, зумовлених історичним розвитком та культурними традиціями українського народу [31, с. 49].

Одна з найважливіших особливостей української мовної свідомості – антропоцентричність, себто зосередженість на людині, її внутрішньому світі та міжособистісних відносинах, що реалізує системі мовних засобів, зокрема багатство лексики на позначення емоцій, почуттів та станів людини. Мовній особистості як цілісному індивідові властива сукупність низки іпостасей, які можуть виступати в різних ролях [14, с. 29].

Українська мовна свідомість також демонструє високий рівень емоційності та експресивності. Це виявляється у широкому використанні емоційно-оцінної лексики, зменшувально-пестливих форм, а також у специфічній інтонаційній організації мовлення.

Важлива риса української мовної свідомості – діалогійність, тобто орієнтація на співрозмовника, прагнення до взаєморозуміння та співпраці, що знаходить відображення у системі мовленнєвих жанрів, зокрема у поширеності таких жанрів: бесіда, розмова, дискусія. Як зауважує В. Папіш, «поняття мовна особистість» віддзеркалює реальну людину, яка говорить, тобто бере участь у комунікативному процесі, процесі творення й розуміння тексту, дискурсу» [41, с. 309].

Мовній свідомості українця притаманна метафоричність та образність. Це виявляється у широкому використанні фразеологізмів, діалектизмів, прислів'їв та приказок, а також у специфічній організації художнього дискурсу. Важливою особливістю української мовної свідомості слугує її зв'язок з фольклорними

традиціями та міфологічним світоглядом, що відображає система мовних символів та архетипів, а також обрядовий дискурс.

Етноцентризм також слугує важливим складником в означенні мовної особистості, себто орієнтація на власну культуру та мову як на еталон та зразок, зокрема, це виявляємо в специфічному ставленні до іншомовних запозичень, а також у прагненні до збереження та розвитку рідної мови [13, с. 126].

Особлива риса української мовної свідомості – зв'язок з релігійними традиціями, зокрема з християнством, що спостерігаємо у системі релігійної лексики та фразеології.

Українській мовній свідомості властивий високий рівень креативності та мовної гри, що виявляється у широкому використанні каламбурів, парадоксів та інших засобів мовної виразності, а також у специфічній організації художнього дискурсу [27, с. 310].

Не менш важливий зв'язок з національною ідентичністю та патріотичними почуттями, адже це відображено у системі мовних засобів, зокрема у лексиці на позначення державних свят, урочистостей, пам'ятних дат, національних символів та цінностей.

Українську мовну свідомість детермінує високий рівень толерантності та відкритості до інших культур, що виявляється у запозиченні іншомовної лексики, а також у прагненні до міжкультурного діалогу та взаєморозуміння.

Українськомовна свідомість має вагомий зв'язок з історичною пам'яттю та культурною спадщиною, що демонструє лексика на позначення історичних подій та постатей, а також історичний дискурс.

Мовна свідомість пов'язана із природою та довкіллям. Рідна мова інтегрує кожну людину до навколишнього духовного та матеріального світу, що відображено у лексиці на позначення природних явищ та об'єктів [36, с. 57].

Українській мовній свідомості характерний високий рівень емпатії та співпереживання, що виявляється у широкому використанні емоційно-оцінної лексики, специфічному ставленні до співрозмовника та його почуттів.

Значним постає зв'язок мовної свідомості з естетичними цінностями та уявленнями про прекрасне. На думку Т. Коць, взірцем літературної мови слід вважати передусім сільську, себто народу мову, яка збережена у фольклорі і не засмічена книжними елементами та іншомовними запозиченнями [33, с. 109].

Мовній свідомості українця властивий високий рівень індивідуалізму та самобутності, що виявлено в прагненні до самовираження та самореалізації засобами мови, а також у специфічному ставленні до мовних норм та стандартів. Також мовцеві притаманна образність та метафоричність, що проявлено у широкому використанні метафор, епітетів та інших засобів художньої виразності, передусім у поетичному дискурсі.

Українській мовній свідомості притаманний зв'язок із гумором та сміховою культурою, зокрема у лексиці на позначення гумористичних та іронічних ситуацій, а також у гумористичному дискурсі.

У мовній свідомості українця простежуємо зв'язок з філософськими та світоглядними уявленнями, що відображено у лексиці на позначення філософських категорій та понять, а також в організації філософського дискурсу [48, с. 12].

Національний характер та ментальність відіграють посутню роль у формуванні української мовної свідомості. Це яскраво відображено не лише у лексичному складі мови, особливо словах, що описують риси характеру та поведінку, але й у специфіці психологічного дискурсу. Мовна особистість як носій цієї свідомості активно творить україномовне середовище у різних сферах суспільного життя, сприяючи відродженню культури та традицій народу [30, с. 97].

Українська мовна свідомість побудована з опертям на контекстуальність – залежність від конкретної комунікативної ситуації та соціокультурного контексту, що виявляється у широкому використанні ситуативно зумовленої лексики, а також у специфічному ставленні до мовних конвенцій та правил [32, с. 137].

Національна культура та традиції також мають тісні зв'язки з мовною свідомістю, адже це відображено у лексиці на позначення культурних артефактів та явищ, а також в етнокультурному дискурсі.

Продовжуючи тему українськоцентричного обширу мовної свідомості у процесі спілкування, варто звернути увагу на роль лінгвістичної картини світу у формуванні комунікативної поведінки особистості. Мовна картина світу є своєрідною системою уявлень про дійсність, яка закріплена у словесних формах, значеннях і відображає специфіку світосприйняття та концептуалізації дійсності певним лінгвокультурним суспільством.

Важливою рисою української мовної свідомості є її кордоцентричність, тобто орієнтація на емоційно-чуттєву сферу людського буття. Ця риса відображена у комунікативній поведінці українців, якій характерний високий рівень емпатії, чуйності та емоційної відкритості. Українці схильні до щирого й безпосереднього вираження своїх почуттів та емоцій, що створює особливу атмосферу душевності та затишку у процесі спілкування.

Водночас українській мовній свідомості властива і певна амбівалентність, що виявляється в поєднанні протилежних рис та якостей, зокрема індивідуалізм та колективізм, емоційність та стриманість, відкритість та замкненість тощо. Ця амбівалентність зумовлює складність і багатовимірність української комунікативної поведінки, яка може варіюватися залежно від конкретної ситуації спілкування та особистісних характеристик комунікантів.

Важливим аспектом українськоцентричного обширу мовної свідомості слугує її зв'язок з міфопоетичним світосприйняттям та фольклорними традиціями. Українська мовна картина світу зберігає елементи архаїчних уявлень та вірувань, які знаходять відображення у системі мовних символів, метафор та образів. Ці елементи міфопоетичної свідомості надають українській комунікативній поведінці особливої виразності, образності та естетичної привабливості. Мовна особистість віддзеркалює духовний світ людини, яка через мову, фольклор та комунікацію творить і осмислює культурний дискурс [36, с. 59].

До того ж українськомовній свідомості притаманний високий рівень мовної креативності та інноваційності. Українська мова надзвичайно багата та гнучка, що дозволяє мовцям творчо використовувати її ресурси задля досягнення різноманітних комунікативних інтенцій. Українська мовна особистість схильна до мовної гри, каламбурів, неологізмів та інших форм мовної творчості, що надає комунікативній поведінці особливої виразності та оригінальності.

Водночас українському мовцеві характерний і певним консерватизм, який виявляється у прагненні до збереження та відтворення традиційних мовних форм та моделей, що зумовлено глибокою повагою до мовної спадщини та усвідомленням її ролі у збереженні національної ідентичності й культурної самобутності.

Українську комунікативну поведінку вирізняє кооперативність, взаємність та зворотній зв'язок, що створює сприятливі умови для досягнення взаєморозуміння, консенсусу, втілення поставлених комунікативних інтенцій у процесі спілкування.

Попри це, українська мовна свідомість відзначається високим рівнем контекстуальності, тобто врахуванням широкого спектру екстралінгвальних факторів у процесі комунікативної взаємодії. Українська мовна особистість схильна до «читання між рядків», розуміння імпліцитних сенсів та підтекстів, а також до використання невербальних засобів комунікації, зокрема міміки, жестів, інтонації тощо [32, с. 137].

Українці мають особливе ставлення до слова як до сакральної цінності та носія глибинних смислів. В українській лінгвокультурі слово наповнено магічною силою, здатною впливати на дійсність та змінювати її, тому українська мовна особистість схильна до ретельного добору мовних засобів, уважного ставлення до їх семантики і прагматики, а також до усвідомлення відповідальності за висловлене.

Отже, українськомовній особистості у процесі спілкування характерна низка специфічних рис, зумовлених особливостями історичного розвитку, культурними традиціями та ментальністю українського народу. Ці риси

відображено у системі мовних засобів, а також у специфічній організації різних типів дискурсу. Дослідження українськоцентричного обшину мовної свідомості у процесі спілкування має важливе значення для розуміння особливостей української лінгвокультури, а також для оптимізації міжкультурної комунікації з метою досягнення взаєморозуміння між представниками різних мовних спільнот.

1.3. Комунікативно-прагматичні параметри вивчення мовної особистості

Комунікативно-прагматичний складник є невід'ємною частиною дослідження мовної особистості, оскільки дозволяє виявити особливості її комунікативної поведінки та мовленнєвих стратегій. У центрі уваги комунікативно-прагматичного підходу є, зокрема, такі лінгвістичні категорії: мовленнєвий акт, комунікативна інтенція, мовленнєва стратегія та тактика.

Мовленнєвий акт досліджуємо як основну одиницю комунікації, якій властива спрямованість на досягнення певної комунікативної мети. Кожен мовленнєвий акт має свою структуру, що містить у собі локутивний (власне мовленнєвий), ілокутивний (спрямований на досягнення певної мети) та перлокутивний (спрямований на вплив на адресата) аспекти [23, с. 164].

Комунікативну інтенцію розглядають як намір мовця досягти певної комунікативної мети за допомогою мовленнєвих засобів. Комунікативна інтенція може бути експліцитною (явно вираженою) або імпліцитною (прихованою), а також первинною (основною) або вторинною (додатковою).

С. Шабат-Савка визначає **комунікативну інтенцію** як амбівалентну антропозорієнтовану категорію, у якій виразно експліковано план змісту, зокрема інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, побажати, запитати, спонукати, оцінити, похвалити, подякувати, емоційно відреагувати на щось, вибачитися, поспівчувати, тощо, а також план мовленнєвої репрезентації [62, с. 357].

Комунікативна стратегія зумовлює комплекс мовленнєвих дій, які спрямовані на досягнення комунікативної інтенції. Кожна комунікативна стратегія реалізується за допомогою певних мовленнєвих тактик – конкретних прийомів та засобів досягнення комунікативної мети.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості передбачає аналіз її мовленнєвої поведінки у різних комунікативних ситуаціях та контекстах. При цьому враховують такі чинники: соціальний статус та роль комунікантів, їхні комунікативні цілі та наміри, а також специфіка комунікативної ситуації [23, с. 165].

До основних понять комунікативно-прагматичного підходу належить поняття **комунікативної компетенції** – здатності мовця ефективно використовувати мовні засоби для досягнення комунікативних цілей. Комунікативна компетенція передбачає лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетенції.

Лінгвістична компетенція забезпечує володіння мовною системою, тобто знання лексики, граматики та фонетики мови. Соціолінгвістична компетенція передбачає здатність використовувати мовні засоби відповідно до соціокультурного контексту та комунікативної ситуації. Дискурсивна компетенція – здатність будувати зв'язні та логічні висловлювання, а також розуміти та інтерпретувати той чи той дискурс. Стратегічна компетенція – здатність використовувати комунікативні стратегії та тактики для досягнення комунікативних інтенцій.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативних потреб та мотивів. Комунікативні потреби можуть бути інформаційними (потреба в отриманні інформації), соціальними (потреба у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми), емоційними (потреба в емоційному контакті та підтримці) тощо.

Комунікативні мотиви можуть бути зумовлені різними чинниками, зокрема особисті інтереси та цінності, соціальні ролі та статуси, культурні норми

та традиції. Аналіз комунікативних мотивів виявляє глибинні причини та механізми комунікативної поведінки мовної особистості.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативних ролей та стилів спілкування. Комунікативна роль розглядаємо як соціально зумовлену модель поведінки, що реалізується у конкретній комунікативній ситуації. **Комунікативний стиль** трактуємо як індивідуальну манеру мовленнєвої поведінки, якій властиві певні фонетичні, лексичні, граматичні та інтонаційні особливості.

Важливий аспект комунікативно-прагматичного дослідження мовної особистості – аналіз її комунікативних невдач, себто девіацій та помилок. Комунікативні невдачі можуть бути зумовлені різними факторами, до прикладу, недостатня комунікативна компетенція, невідповідність комунікативних стратегій та тактик, порушення комунікативних норм та конвенцій тощо [38, с. 413]. Комунікативні девіації зазвичай не дають досягти у повній мірі первинних комунікативних інтенцій мовця, наслідком чого стає формування нових стратегій комунікації зі співрозмовником.

Аналіз комунікативних невдач виявляє проблемні питання у комунікативній поведінці мовної особистості, а також розробити шляхи їх подолання та вдосконалення комунікативної компетенції.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативної креативності – здатності до творчого та нестандартного використання мовних засобів задля досягнення комунікативних цілей. Комунікативна креативність може виявлятися у різних аспектах мовленнєвої діяльності: словотворення, метафоризація, мовна гра тощо.

Важливий напрям комунікативно-прагматичних досліджень – вивчення гендерних особливостей комунікативної поведінки мовної особистості. Гендерні відмінності можуть виявлятися у різних аспектах мовленнєвої діяльності, зокрема вибором лексичних засобів, синтаксичних конструкцій, інтонаційних моделей тощо.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативної адаптивності – здатності пристосовуватися до різних комунікативних ситуацій та контекстів. Комунікативна адаптивність може виявлятися в умінні змінювати комунікативні стратегії та тактики відповідно до особливостей співрозмовника і ситуації спілкування з метою досягнення комунікативних інтенцій.

Важливим аспектом комунікативно-прагматичного дослідження мовної особистості є аналіз її комунікативної толерантності – здатності до стриманого та поважного ставлення щодо співрозмовника, його поглядів та цінностей. Комунікативна толерантність – це важлива умова ефективної та гармонійної комунікації, особливо в умовах міжкультурного спілкування [48, с. 336].

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативної емпатії – здатності до співпереживання та розуміння емоційного стану співрозмовника. Комунікативна емпатія – присутній фактор встановлення довірливих та гармонійних відносин між комунікантами.

Значущий напрямок комунікативно-прагматичних досліджень – вивчення особливостей комунікативної поведінки мовної особистості у різних типах дискурсу, зокрема політичному, медійному, науковому, художньому тощо. Кожному типові дискурсу притаманні специфічні комунікативні стратегії та тактики, а також особливі вимоги до комунікативної компетенції мовної особистості.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативної ефективності – здатності досягати поставлених комунікативних цілей з найменшими витратами часу та зусиль. Комунікативна ефективність залежить від багатьох факторів: комунікативної компетенції, вибору комунікативних стратегій та тактик, врахування особливостей комунікативної ситуації тощо.

Важливим аспектом комунікативно-прагматичного дослідження мовної особистості є аналіз її комунікативної відповідальності – усвідомлення наслідків

свої мовленнєвої поведінки та готовності нести за неї відповідальність. Комунікативна відповідальність передбачає дотримання етичних норм та принципів спілкування, а також прагнення до конструктивного та взаємовигідного діалогу [15].

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також передбачає аналіз її комунікативної гнучкості – здатності до варіативного та ситуативно зумовленого використання мовних засобів. Комунікативна гнучкість дає змогу мовній особистості ефективно адаптуватися до різних комунікативних ситуацій та досягати поставлених комунікативних інтенцій.

Значущий напрям комунікативно-прагматичних досліджень – це вивчення особливостей комунікативної поведінки мовної особистості в умовах конфліктної комунікації. Конфліктній комунікації властиве загострення протиріч між комунікантами, що може призводити до комунікативних девіацій та порушення гармонійності спілкування.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості також забезпечує аналіз її комунікативної компетентності – здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми в різних комунікативних ситуаціях. Комунікативна компетентність охоплює не тільки володіння мовною системою, але й уміння будувати ефективні комунікативні стратегії та тактики, а також знання соціокультурних норм та конвенцій спілкування.

Отже, комунікативно-прагматичний параметри слугують важливою частиною дослідження мовної особистості, що виявляє особливості її комунікативної поведінки, мовленнєвих стратегій та тактик, а також рівень комунікативної компетенції та компетентностей. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовної особистості має важливе значення для розуміння механізмів ефективної комунікації, а також для забезпечення процесів мовної взаємодії у різних сферах суспільного життя.

1.4. Висновки до розділу 1.

Мовна особистість в українській лінгвокультурі – визначальний об’єкт творення та формування національної комунікативної традиції. Комунікант постає творцем того чи того дискурсу, вербалізуючи свої комунікативні інтенції у міжособистісному спілкуванні за допомогою мови, міміки, жестів, акцентуації.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості ґрунтується на розумінні мови як антропологічного феномену, нерозривно пов’язаного з культурою та ментальністю її носіїв. Цей підхід передбачає комплексний аналіз мовної особистості в єдності її лінгвістичних, психологічних та культурологічних характеристик, а також досліджує процеси становлення та еволюції мовної особистості в конкретному історико-культурному контексті.

Українській мовній свідомості властива низка специфічних рис, зумовлених особливостями історичного розвитку, культурними традиціями та ментальністю українського народу. Серед таких рис виокремлено антропоцентричність, емоційність, експресивність, діалогічність, метафоричність, образність, етноцентричність, толерантність та ін. Ці риси знаходять відображення в системі мовних засобів, а також у специфіці різних типів дискурсу.

Комунікативно-прагматичний складник дослідження мовної особистості передбачає аналіз мовленнєвої поведінки особистості в різних комунікативних ситуаціях та контекстах, а також виявляє особливості її комунікативних стратегій і тактик, рівень комунікативної компетенції та компетентності. Комунікативно-прагматичний підхід ґрунтується на таких основних категорійних поняттях, як: мовленнєвий акт, комунікативна інтенція, мовленнєва стратегія і тактика, комунікативна роль і стиль та ін.

Лінгвокультурологічний та комунікативно-прагматичний підходи до вивчення мовної особистості є взаємодоповнювальними та уможливають отримати цілісне уявлення про особливості функціонування мовної особистості в українській лінгвокультурі. Ці підходи мають важливе значення не тільки для

розвитку теорії мовної особистості, але й для розв'язання практичних завдань у сфері мовної освіти, міжкультурної комунікації та лінгвокультурної компетенції особистості.

РОЗДІЛ 2.

ЕТИКЕТНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МАРКЕРИ ФАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

2.1. Лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості

Фатична комунікація – один із найважливіших аспектів мовленнєвої діяльності людини, що забезпечує встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту між співрозмовниками. Цей тип комунікації відіграє присутню роль у процесах соціалізації особистості, формування та підтримання міжособистісних відносин, а також у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії [25, с. 369].

У сучасній лінгвістиці фатичну комунікацію розглядають як окремий функційний різновид мовленнєвої діяльності, що має характерні структурні, семантичні та прагматичні особливості. Зокрема, фатична комунікація спрямована не стільки на передання інформації, скільки на встановлення та підтримання соціально-психологічного контакту між учасниками спілкування, а також виконує соціально-регулятивну функцію міжособистісних відносин.

У науковому дискурсі сучасного мовознавства термін «*фатичний*» використовують у контексті різних понять, що позначають процеси мовленнєвої діяльності. Зокрема науковці аналізують *фатичне спілкування* [Дж. Браун, Дж. Гюль, Б. Кларк, Б. Маліновський, В. Паращук, О. Семенюк, Г. Сенфт, Н. Формановська], *фатичне мовлення* [Л. Азнабаєва, Т. Винокур], розглядають *фатичну метакомунікацію* [Ю. Косенко, Ю. Матюхіна, Г. Почепцов], досліджують *фатичну комунікацію* [А. Гурочкіна], а також *фатику* [А. Габідулліна, Є. Ключев] [40, с. 36-37].

Лінгвістичний статус фатичної комунікації визначають за її місцем у системі функційних стилів та жанрів мовлення. З одного боку, фатична комунікація може розглядатися як окремий функційний стиль, якому притаманні специфічні мовні засоби та комунікативні стратегії. З іншого боку, елементи

фатичної комунікації можуть бути наявними в різних функційних стилях та жанрах мовлення, виконуючи при цьому допоміжну роль у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікації.

Український мовознавець М. Кочерган розглядає фатичну функцію мови в межах комунікативної як контактовстановлювальну [34], Ф. Бацевич стверджує, що фатичне мовлення спрямоване на підтримку мовленнєвого контакту [4]. Е. Сепір стверджує функція фатичної комунікації найбільш вияскравлена у неінформативному спілкуванні та під час ритуалізованих ситуацій з метою соціалізації індивідів [цит. за 40, с. 3].

Отже, вчені визначають фатичну комунікацію як традиційно зумовлене спілкування, яке закладає підґрунтя для здійснення соціальних зв'язків між людьми й утілення своїх мовних інтенцій.

Одним з важливих аспектів лінгвістичного дослідження фатичної комунікації визначаємо аналіз її мовних засобів та комунікативних стратегій мовця. До таких засобів фатичної комунікації належать специфічні лексичні одиниці (наприклад, формули привітання, прощання, подяки тощо), синтаксичні конструкції (наприклад, питальні та окличні речення), а також паралінгвістичні засоби (наприклад, інтонація, міміка, жести).

Комунікативні стратегії фатичної комунікації спрямовані на досягнення специфічних комунікативних інтенцій, зокрема встановлення контакту, підтримання уваги співрозмовника, демонстрація поваги та симпатії, уникнення комунікативних девіацій. До основних комунікативних стратегій фатичної комунікації належать стратегії ввічливості, емпатії, гумору, самопрезентації та ін. Посутній аспект лінгвістичного дослідження фатичної комунікації – аналіз її функцій у процесі мовленнєвої взаємодії. Серед основних функцій фатичної комунікації виділяють контактовстановлюючу, регулятивну, емоційно-експресивну, соціально-регулятивну та ін. Кожна з цих функцій відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії.

Лінгвокультурологічний аспект дослідження фатичної комунікації передбачає аналіз її національно-культурної специфіки, зумовленої

особливостями менталітету, комунікативної поведінки та ціннісних орієнтацій представників певної лінгвокультури. Зокрема, у різних лінгвокультурах можуть існувати специфічні форми та засоби фатичної комунікації, які відображають особливості національного комунікативного стилю та етикету. Наукові об'єкти спрацьовують передусім на користь людини, для розвитку особистості та її вдосконалення [43].

Лінгвокультурологічний аналіз фатичної комунікації також передбачає дослідження її ролі у формуванні та відображенні ціннісної картини світу представників певної лінгвокультури. Фатична комунікація може розглядатися як своєрідний індикатор ціннісних орієнтацій та пріоритетів мовної особистості, оскільки вибір тих чи тих форм і засобів фатичного спілкування зумовлений не лише комунікативною ситуацією, але й ціннісними настановами та преференціями комунікантів.

Зокрема, в українській лінгвокультурі фатична комунікація відображає такі ціннісні пріоритети: повага до співрозмовника, прагнення до гармонійності та безконфліктності спілкування, емоційна відкритість та щирість у вираженні почуттів і оцінок тощо. Водночас фатична комунікація може слугувати засобом дистанціювання та емоційного стримування у ситуаціях, що вимагають дотримання соціальної ієрархії та етикетних норм.

Важливий напрям лінгвокультурологічного дослідження фатичної комунікації – аналіз її ролі у процесах міжкультурної взаємодії та діалогу культур. Фатична комунікація може бути своєрідним «культурним містком», що забезпечує взаєморозуміння та порозуміння між представниками різних лінгвокультур, а також сприяє формуванню міжкультурної компетентності мовної особистості.

Водночас невідповідність форм та засобів фатичної комунікації у різних лінгвокультурах може призводити до комунікативних девіацій у ситуаціях міжкультурного спілкування. Тому значуще завдання лінгвокультурологічного дослідження фатичної комунікації – це виявлення та аналіз потенційних

конфліктів у міжкультурній комунікації, а також розробка стратегій запобігання та подолання комунікативних невдач.

Лінгвокультурологічний аналіз фатичної комунікації зумовлений дослідженням її еволюції та трансформації під впливом соціокультурних змін і глобалізаційних процесів. Зокрема, в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та поширення нових форм комунікації (наприклад, інтернет-спілкування) виникають нові форми та засоби фатичної комунікації, які відображають особливості віртуального комунікативного простору та мережевої культури. Залежно від сфери вживання, стильової та жанрової реалізації, ті самі терміни можуть мати не тільки семантичні, а й функціонально-прагматичні характеристики [43, с. 4-5].

Водночас традиційні форми та засоби фатичної комунікації можуть зазнавати трансформацій та адаптацій до нових комунікативних умов та потреб. Наприклад, в українській лінгвокультурі спостерігаємо тенденція до скорочення та спрощення традиційних формул привітання та прощання, що зумовлено зростанням темпу життя та прагненням до економії мовних зусиль [12, с. 4-5].

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення фатичної комунікації передбачає аналіз її ролі у формуванні та розвитку мовної особистості як носія певної лінгвокультури. Фатична комунікація може слугувати важливим засобом соціалізації та інкультурації особистості, оскільки вона сприяє засвоєнню та інтеріоризації культурних норм, цінностей та моделей комунікативної поведінки.

Водночас особливості фатичної комунікації можуть слугувати індикатором рівня лінгвокультурної компетентності мовної особистості, її здатності ефективно взаємодіяти з представниками своєї та інших лінгвокультур. Тому важливе завдання лінгвокультурологічного дослідження фатичної комунікації – розробка методик та критеріїв оцінювання рівня лінгвокультурної компетентності мовної особистості на основі аналізу її комунікативної поведінки у фатичному спілкуванні.

Лінгвокультурологічний аналіз фатичної комунікації також передбачає дослідження її зв'язку з іншими аспектами мовленнєвої діяльності, зокрема з культурою мовлення та мовленнєвим етикетом. Фатичну комунікацію розглядаємо як важливий компонент культури мовлення, оскільки вона відображає рівень комунікативної компетентності та культури мовної особистості.

Водночас фатична комунікація тісно пов'язана з системою мовленнєвого етикету, який регулює вибір та використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях відповідно до соціальних та культурних норм. Дослідження взаємозв'язку фатичної комунікації та мовленнєвого етикету виявляє специфіку реалізації етикетних норм у ситуаціях фатичного спілкування, даючи змогу проаналізувати роль фатичної комунікації у формуванні та підтриманні етикетних відносин між комунікантами.

Продовжуючи розглядати лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості, варто звернути увагу на роль фатичних жанрів у процесі соціалізації та інкультурації особистості. Фатичні жанри, зокрема вітання, прощання, компліменти, світські бесіди тощо, є важливими засобами засвоєння та відтворення культурних норм, цінностей та моделей поведінки [56, с. 258].

Зокрема, фатичні жанри виконують функцію соціального регулювання, встановлюючи та підтримуючи ієрархічні відносини між комунікантами. Наприклад, вибір тієї чи тієї формули привітання або звертання може вказувати на соціальний статус та рольові позиції учасників спілкування, а також на ступінь їхньої близькості.

Крім того, фатичні жанри відіграють важливу роль у формуванні та підтриманні групової ідентичності та солідарності. Використання специфічних фатичних формул та моделей поведінки дозволяє мовцям продемонструвати свою приналежність до певної соціальної, професійної або культурної спільноти, а також виразити свою лояльність і відданість груповим цінностям та інтересам.

Водночас лінгвокультурологічний аналіз дискурсу фатичної комунікації передбачає врахування її динамічного та процесуального характеру, адже ця комунікація не є статичною та незмінною, а постійно розвивається і трансформується під впливом соціокультурних змін та інновацій. Вибір комунікативних одиниць під час конфліктного дискурсу визначають мовленнєві інтенції та мотиви комуніканта. Поява нових комунікативних технологій, зміна ціннісних орієнтирів та стилю життя, а також процеси глобалізації та міжкультурної взаємодії призводять до виникнення нових фатичних жанрів та моделей поведінки [60, с. 98].

Наприклад, активне використання соціальних мереж та месенджерів призвело до появи специфічних фатичних жанрів, зокрема «лайки», «репости», «коментарі» тощо, які виконують функцію встановлення та підтримання контакту у віртуальному просторі. Цим жанрам притаманні інтерактивність, мультимодальність та креолізованість, що відображає специфіку онлайнової комунікації як нового соціокультурного феномену.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення фатичної комунікації також передбачає аналіз її етнокультурної специфіки, тобто виявлення тих фатичних жанрів та моделей поведінки, які унікальні для певної лінгвокультури та відображають її самобутність і унікальність. До прикладу, в українській лінгвокультурі існує специфічний фатичний жанр «гостювання», який передбачає ритуалізоване спілкування в гостях, супроводжуване застіллям, співом, жартами та іншими формами фатичної взаємодії.

Водночас лінгвокультурологічний аналіз фатичної комунікації виявляє й універсальні закономірності та тенденції, які є спільними для різних лінгвокультур. Зокрема, у більшості культур світу фатична комунікація ґрунтується на принципах ввічливості, кооперації та взаємності, які забезпечують гармонійність та ефективність комунікативної взаємодії. Використання кінестетичних засобів невербальної комунікації свідчить про люб'язні стосунки, соціальний статус чи ступінь дружби між співрозмовниками [19, с. 27].

Попри це, лінгвокультурологічний підхід до вивчення фатичної комунікації дозволяє розглядати її як важливий чинник формування та розвитку комунікативної компетентності мовної особистості. Опанування фатичними жанрами та моделями поведінки – це необхідна умова успішної соціалізації та адаптації особистості до різних комунікативних ситуацій та контекстів. Зокрема, володіння фатичними жанрами дає змогу мовцям ефективно встановлювати та підтримувати соціальні контакти, долати комунікативні бар'єри та досягати своїх комунікативних інтенцій. Водночас нездатність адекватно використовувати фатичні жанри може призводити до комунікативних невдач, непорозумінь та конфліктів.

Для більш наочного представлення ключових аспектів лінгвістичного статусу фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного вивчення мовної особистості, розглянутих у цьому підрозділі, пропонуємо узагальнити інформацію у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. *Лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості*

Аспект	Характеристика
Функційний статус	Окремий функційний різновид мовленнєвої діяльності зі специфічними структурними, семантичними та прагматичними особливостями
Місце в системі функційних стилів та жанрів мовлення	Може розглядатися як окремий функційний стиль або як елемент різних функціональних стилів та жанрів мовлення
Роль у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії	Забезпечує встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту між співрозмовниками
Функції у мовленнєвій діяльності	Контактовстановлювальна, регулятивна, емоційно-експресивна, соціально-регулятивна тощо
Національно-культурна специфіка	Відображає особливості менталітету, комунікативної поведінки та ціннісних орієнтацій представників певної лінгвокультури

Роль у формуванні та відображенні ціннісної картини світу	Слугує індикатором ціннісних орієнтацій та пріоритетів мовної особистості
Зв'язок з іншими аспектами мовленнєвої діяльності	Пов'язана з культурою мовлення та мовленнєвим етикетом

Як видно з таблиці 2.1, лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості передбачає низку ключових характеристик. Зокрема, фатичну комунікацію досліджуємо як окремий функційний різновид мовленнєвої діяльності, що має специфічні структурні, семантичні та прагматичні особливості та виконує важливі функції у процесі комунікативної взаємодії.

Крім того, фатична комунікація має яскраво виражену національно-культурну специфіку, що відображає особливості менталітету, комунікативної поведінки та ціннісних орієнтацій представників певної лінгвокультури. Вона також відіграє важливу роль у формуванні й відображенні ціннісної картини світу мовної особистості та тісно пов'язана з іншими аспектами мовленнєвої діяльності, зокрема культурою мовлення та мовленнєвим етикетом.

Як бачимо, таблиця узагальнює та систематизує ключові аспекти лінгвістичного статусу фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного вивчення мовної особистості, розглянуті в цьому підрозділі, та може слугувати зручним інструментом для подальшого аналізу та інтерпретації цього дослідження у різних комунікативних ситуаціях та контекстах.

Лінгвокультурологічний аналіз фатичної комунікації також дозволяє розглядати її як важливий індикатор ціннісних орієнтацій та пріоритетів мовної особистості. Вибір тих чи тих фатичних жанрів та моделей поведінки зумовлений не лише об'єктивними факторами комунікативної ситуації, але й суб'єктивними преференціями та настановами мовця.

Наприклад, використання компліментів та інших форм позитивної оцінки у фатичній комунікації може свідчити про цінність для мовця якостей, зокрема

доброзичливості, емпатії, схвалення тощо. Натомість, використання іронії, сарказму та інших форм негативної оцінки може відображати критичне ставлення мовця до певних явищ та процесів, а також його прагнення до самоствердження та домінування в комунікативній взаємодії [56, с.260].

Отже, лінгвістичний статус фатичної комунікації в контексті лінгвокультурологічного аспекту вивчення мовної особистості визначається її роллю у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії, а також у формуванні та відображенні ціннісної картини світу представників певної лінгвокультури. Лінгвокультурологічний підхід до дослідження фатичної комунікації передбачає аналіз її національно-культурної специфіки, функцій у процесі мовленнєвої взаємодії, ролі у формуванні та розвитку мовної особистості, а також зв'язку з іншими аспектами мовленнєвої діяльності.

2.2. Соціокультурні параметри фатичної комунікації

Фатична комунікація – це невід’ємна частина соціальної взаємодії людей, оскільки вона забезпечує встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту між співрозмовниками. Цей тип комунікації відіграє важливу роль у процесах соціалізації особистості, формування та підтримання міжособистісних відносин, а також у забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії. Утім, фатичну визначаємо ще й етикетною функцією, важливою для регуляції мовленнєвих процесів, адже, як зазначає С. Шабат-Савка, завдяки процесу спілкування мовна особистість реалізовує власний інтенційний простір, утілює свої задуми та бажання [63, с. 49].

Соціокультурні параметри фатичної комунікації визначаються її місцем та роллю у системі соціальних відносин та культурних практик певного суспільства. З одного боку, фатична комунікація відображає особливості соціальної структури та ієрархії суспільства, оскільки вибір тих чи тих форм та засобів фатичного спілкування зумовлений соціальними ролями та статусами комунікантів [19, с. 29]. З іншого – фатична комунікація важливий засобом культурної ідентифікації та самовираження особистості, оскільки вона дає змогу

мовцю продемонструвати свою приналежність до певної культурної спільноти, а також виразити свої культурні цінності, настанови та преференції.

Функційні особливості мови та мовленнєвої комунікації зокрема містять багато аспектів, у яких виражено досить різні сторони когнітивно-духовного життя людини. Одним із ключових соціокультурних параметрів фатичної комунікації – її ритуалізованість та конвенціональність, відповідності певним традиціям нації. Фатична комунікація здійснюється за певними соціальними та культурними правилами та конвенціями, які регулюють вибір та використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях [42, с. 40].

Ці правила та конвенції можуть варіюватися залежно від соціокультурного контексту та комунікативної сфери. Наприклад, в офіційно-діловому дискурсі фатичній комунікації властивий високим рівнем формалізованості, що відображає специфіку ділових відносин та корпоративної культури, пор.: «– Дозвольте йти? – спитав курсант Коваленко. – Ідіть» [П. Загребельний].

Натомість, у неформальному спілкуванні та побутовому дискурсі фатична комунікація може бути менш ритуалізованою та більш спонтанною, що зумовлено особливостями міжособистісних відносин та комунікативних потреб мовців [67, с. 13]., до прикл.: «– Може би, ти що їла, синку?» [М. Матіос]; «– А подай-но мені, доцю, коли ласка твоя, води напиться, та гляди не розхлюпай...» [О. Забужко].

Значущий соціокультурний параметр фатичної комунікації – її національно-культурна специфіка, яка відображає особливості менталітету, комунікативної поведінки та ціннісних орієнтацій представників певної лінгвокультури. Наприклад, в українській лінгвокультурі фатичному спілкуванню властивий високий рівень емоційності, експресивності та метафоричності, що зумовлено особливостями українського менталітету та комунікативної поведінки: «– Чуєте, мамцю... ішли би ви собі до хати... і не мозолили би тут кому без потреби очі...» [М. Матіос]; «– Ти, до холери, будеш говорити ясніше чи ні?» [Ірина Вільде].

До того ж в контексті національно-культурної специфіки фатичного спілкування можемо визначити належність співрозмовника до певної нації, пор.: «— *Не бійся, domnule Mișaiu. Нічого не трафилосся...*» [М. Матіос]; «ШМУЛЬ: *Дзінь добрий панам! А що чувати?*» [С. Яричевський]; «— *Сервус, – привітався я. – Чи можна з вами перебалакати?*; — *А-а, Марко! Сервус, сервус... То має бути ціхо-ша?*» [Ю. Винничук]; «— *Пане-домнуле, а ви бих поміняли свою любку на мою? Може, моя ще май смачніша?*» [М. Матіос].

Соціокультурними особливостями української лінгвокультури є широке використання мовцями у процесі спілкування фразеологізмів та діалектизмів, що відображено в художньому дискурсі, напр.: «*Мартин. Що ж мені тепер з тобою робити? Га? Що?...Бодай ти галушки не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи, шкуру з тебе здерти?*» [І. Карпенко-Карий]; «— *Я си обую файно та й буду дівка... Тоді йому заздрісне стало. – А я вже вмію грати в денцівку. — Наш Федір зробив си таку файну фляру... та й як зайграє...*» [М. Коцюбинський].

Українськомовному фатичному спілкуванню притаманне широке використання зменшувально-пестливих форм, гумору та іронії, що відображає риси українського національного характеру, зокрема доброзичливість, щирість та емоційність, напр.: «*Сильно ти розумний. Такий розумний, як твого батька діти. Пасталакаєш язиком, ніби помелом мелеш...*» [С. Колесник]; «*Таточку, голубчику, соколику, лебединку! Матінко моя ріднесенька! Утінко моя, перепілочко, голубочко! Не погубляйте свого дитяти; дайте мені, бідненькій, ще на світі пожити! Не розлучайте мене з моїм Василечком*» [Г. Квітка-Основ'яненко].

Визначальна особлива риса соціокультурного чинника українськомовного дискурсу – це акцентування та нагадування в процесі спілкування про Батьківщину, рідних і батьків, які психологічно близькі і сакральні для мовця, пор.: «*Місце, де виріс... Де пійло пахне коровою... біла / Краплинка молочна повільно стікає по дужці відра... / Сова прилетіла і сіла на комин – зігріти тіло / І щоб злякалась сестра.*» [Б. Бунчук]; «*Це та земля, яка бентежить душу, / Це*

шлях дідів і прадідів моїх! / Це та історія, якій вклонитись мушу, / Це та любов, що зігріває всіх.» [С. Шабат-Савка].

Водночас в інших лінгвокультурах фатична комунікація може мати свої специфічні риси та особливості. Наприклад, у лінгвокультурі представників германської групи мов фатичному спілкуванню властивий високий рівень увічливості та дистанційованості, що зумовлено особливостями комунікативного стилю та етикету. Мовлення представників романської групи мов експресивно-забарвлене, занадто інтонаційне, емоційне.

Значущий соціокультурний параметр фатичної комунікації – її гендерна специфіка, яка відображає особливості комунікативної поведінки чоловіків та жінок у ситуаціях фатичного спілкування. Гендерні відмінності у фатичній комунікації можуть виявлятися на різних рівнях мовної системи, зокрема на лексичному, синтаксичному та прагматичному [20, с. 32]. На думку Л. Ставицької, гендерна специфіка в комунікації полягає в основних формах пізнання світу крізь призму чоловічого та жіночого сприйняття, що поєднують універсальні й специфічні національні риси, виявляють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також відображають вплив статі на мовну практику та комунікативну поведінку [49, с. 30].

Гендерні особливості українськомовного фатичного дискурсу зумовлені ексцентричними висловленнями осіб чоловічої статі до жіночої. З метою налагодження контакту чоловіки зазвичай використовують компліментарні висловлення з відзначенням зовнішності, краси: «– *Бо ти така, як із колядки вийшла – із Богом за один стіл можеш сісти*» [М. Стельмах]; «– *Перед чарами такої дівчини, як ви, всі молодці поклони клали б, подібно як перед чудотворною іконою*» [С. Воробкевич].

Жіночій фатичній комунікації більш властива емоційність, експресивність та метафоричність, ніж чоловічій. Жінки також частіше використовують зменшувально-пестливі форми, компліменти та схвальні оцінки у ситуаціях

міжособистісного спілкування, напр.: « – *Зятецьку, дитинко моя люба, голубе мій сизий!*» [Ю. Федькович].

Натомість, чоловічій фатичній комунікації часто властива більша стриманість, лаконічність та прямолінійність. Чоловіки також частіше використовують гумор та іронію як засоби фатичного спілкування, особливо у ситуаціях неформального спілкування, напр.: « – *А шо, пане Марку? Когось чекаєте? – Йо. Дав оголошення – хочу секретарку найняти. Має як раз підійти.*» [Ю. Винничук]; « – *Доброго ранку, пані. – Доброго ранку.*» [В. Шкляр]; « – *Добрий вечір, брате!*» [В. Шкляр].

Соціокультурні параметри фатичної комунікації також передбачають і вікову специфіку, яка відображає особливості комунікативної поведінки представників різних вікових груп у ситуаціях фатичного спілкування. Зокрема, фатичному спілкуванню дітей та підлітків часто властива більша спонтанність, емоційність та креативність, ніж фатична комунікація дорослих. Діти та підлітки також частіше використовують сленг, жаргонізми та інші нестандартні мовні засоби як одиниці фатичного спілкування [28, с. 109], напр.: *здати на шару* (скласти іспит задовільно, зробити щось неякісно); *ганяти понти* (поводити себе зухвало, з викликом); *мені це по барабану* (мені на це байдуже).

Сучасне мовлення молоді динамічно входить і до художньої літератури, пор.: «– *Не можу дочекатися, поки закінчу школу і можна буде валити звідси, каже Льошка. – Чо так?*» [А. Чапай]; «– *Заведи мобільник, – каже вона, – щоб я завжди могла попередити, коли затримаюсь.*» [Л. Костенко]; «*Антон. Нічого, брат, порішаєм. Сім'я – це святе. Толік. Ти як наш старий говориш зараз. Ти мені вобщє нашого старого наминаєш. Ну, найгіршими рисами.*» [С. Жадан].

Мовленнєвий дискурс людей старшого віку насичений посилами до життєвої мудрості, порадами, спонуканням до повчань молодших за віком, до прикл.: «– *Не можна двом одночасно дивитися в дзеркало! То на сварку*» [М. Матіос]; « – *З Богом, діти! Не забувайте, що козака шабля стереже, та дивіться, щоб сидячих вас татари вхопили. – Батьку, спасибі за науку*» [Є. Гуцало], **доброзичливих побажань:** «– *Дай вам, боже, здоровлечко,*

паннунцію!» [Н. Кобринська]; «— Хай вас, дітоньки, Бог благословить раз, другий і третій!» [У. Самчук], **злопобажань та прокльонів**: «— Щоб на тебе образи поспадали!» [С. Воробкевич]; «— Мати Божя, цариця небесна! Як не дав він мені покою, не дай йому ні на тому світі, ні на сьому!» [О. Довженко].

Натомість, фатичному спілкуванню дорослих більш властива стриманість, формальність. Дорослі також частіше використовують стандартні етикетні формули та кліше у ситуаціях фатичного спілкування, напр.: «— **Добрий день! Добрий день! Ви, може, і не чекали нас сьогодні...**» [Ірина Вільде].

Фатична комунікація різних вікових груп може набувати й конфліктного характеру, зокрема у такому мовленні відображено натяки на вікову нерівність співрозмовників, пор.: «ВАСИЛЬ: **День добрий вам, молоді дівчата! КАТРЯ: Молоді, чи не молоді, а тобі, смаркачу, засі нам «день добрий» казати; бо ми з тобою на пиві не були та ні в твого смутчого батька на храму, чорт його знає, хто він**» [Ю. Федькович].

Важливий соціокультурний параметр фатичної комунікації – ситуативна зумовленість, яка відображає залежність вибору та використання мовних засобів від конкретної комунікативної ситуації та її параметрів, зокрема місця, часу, мети спілкування, соціальних статусів комунікантів тощо [28, с. 106].

Наприклад, фатична комунікація у ситуації ділової зустрічі буде відрізнятися від фатичної комунікації у ситуації дружньої бесіди за рівнем формальності, ритуалізованості та тематичної спрямованості, пор.: «— **Я неправий і прошу пробачити**» [П. Загребельний]; «**Вітаємо тебе, наш дорогий Гордію Васильовичу, святим хлібом. Поздоровляємо зі святом обжирків!**» [І. Цюпа].

Водночас фатична комунікація у ситуації певного святкування чи жалоби буде мати свої специфічні риси та особливості, зумовлені характером події та емоційним станом учасників, напр.: «— **Просимо, люди добрі, сідати у нашій хаті. Будьте гостями**» [М. Вінграновський]; «— **Мужу мій солоденький, на біду-сь мя лишив...— жалілась Палагна. — Не буде кому ні у місто піти, ні принести, ні дати, ні взяти, ні привезти...**» [М. Коцюбинський].

Соціокультурні параметри фатичної комунікації також передбачають її функційну специфіку, яка відображає різноманітність комунікативних функцій, що виконуються фатичними висловлюваннями у процесі соціальної взаємодії. Зокрема, фатичні висловлювання можуть виконувати контактовстановлювальну функцію, спрямовану на встановлення та підтримку мовленнєвого контакту між співрозмовниками. Вони також можуть виконувати соціально-регулятивну функцію, спрямовану на регулювання перебігу комунікативної взаємодії та забезпечення її ефективності, а також функцію завершення мовленнєвого контакту задля збереження позитивного враження у співрозмовника.

Фатичні висловлювання можуть також виконувати емоційно-експресивну функцію, спрямовану на вираження емоційного стану мовця та створення певної емоційної атмосфери спілкування, пор.: «– *Хто ти така? Як ти смієш?! Таку...таку брехню зводити на мого чоловіка! – Смію! Ще й як смію. Бо мені вас жаль*» [Г. Тарасюк]; «– *Прошу, не відкажіть мені і заспівайте якусь пісеньку. – Просьбі з таких солоденьких усточок годі відказати*» [С. Воробкевич].

У контексті емоційно-експресивної функції дискурсу фатичної комунікації вважаємо за необхідне виокремити присутню рису українськомовної особистості – етикетні висловлення люб'язності, які використовує мовець з інтенцією налагодження позитивної комунікації. Власне, С. Шабат-Савка уналежнює формули люб'язності до емотивно-аксіологічних інтенцій та вважає їх окремим типологічним виявом, оскільки вони виявляють наміри мовця дати свою позитивну оцінку щодо певних умінь, рис характеру чи знань співрозмовника, а також ввічливо відзначити жіночу красу і вроду. [61, с. 114].

Етикетні висловлення люб'язності передовсім репрезентуються у висловленні компліментів чоловіків до жінок та навпаки, пор.: «– *Ти, як завжди, неймовірно ефектна, – сказав я. – Дякую. Все задля тебе...*» [Ю. Винничук]; «*Я виджу, що ти красна, мов русалка, а дівчата красні я люблю*» [О. Кобилянська].

Важливий соціокультурний параметр фатичної комунікації – її аксіологічна специфіка, яка відображає ціннісні орієнтації та настанови комунікантів у ситуаціях фатичного спілкування [45, с. 171]. Зокрема, вибір

певних форм та засобів фатичної комунікації може бути зумовлений ціннісними пріоритетами, зокрема повагою до співрозмовника, прагненням до гармонійного та безконфліктного спілкування, емоційної відкритості та щирості у вираженні почуттів та оцінок тощо, напр.: «— *Сідайте, куме! — Дякую, най усе добре сідає*» [І. Франко]; «МАРИСЯ: *Добрий день панове, здорові були!* ЯРОСЛАВ (*приступає до неї*): *А, як маєтесь, наша потіхо!*» [С. Яричевський].

Водночас фатична комунікація може слугувати засобом дистанціювання та емоційного стримування у ситуаціях, що вимагають дотримання соціальної ієрархії та етикетних норм. У таких ситуаціях вибір фатичних висловлювань може бути зумовлений збереженням власного статусу та авторитету, дотриманням субординації та ввічливості до співрозмовника тощо, пор.: «— **Пробачте**, будь ласка. Можна попросити Василя Романовича?» [І. Цюпа].

Соціокультурні параметри фатичної комунікації також передбачають її дискурсивну специфіку, яка відображає особливості реалізації фатичних висловлювань у різних типах дискурсу, зокрема побутового, ділового, наукового, художнього, релігійного тощо. Кожному типові дискурсу властиві свої специфічні правила та конвенції використання фатичних висловлювань, зумовлені особливостями комунікативної сфери та соціокультурного контексту.

Наприклад, у побутовому дискурсі фатичні висловлювання часто використовуються для встановлення та підтримання дружніх відносин, вираження емоційної підтримки та солідарності, як-от: «— **Спасибі** вам усім, мої рідні, за розуміння» [В. Шкляр]; «— **Най** ласкава доля дасть здоров'я та гаразди і вашим дітям!» [І. Чендей].

Натомість у діловому дискурсі фатичні висловлювання часто виконують етикетну функцію, спрямовану на дотримання норм ділового спілкування та збереження професійних відносин. У науковому дискурсі фатичні висловлювання можуть використовуватися для встановлення та підтримання контакту з аудиторією, а також для структурування та регулювання перебігу наукової комунікації, до пр.: «**Пам'ятаймо** також про українську діяльність і державницьку боротьбу в Галичині, Буковині, на Закарпатті; відновлення

Української держави у 1941 році тощо» [В. Білінський]; «Насамкінець зазначимо: лінгвокультурологічне вивчення ойконімного простору передбачає дослідження і сучасної офіційної ойконімії України, і живомовної, аналіз словникових дефініцій, топонімічної прози, матеріалів, зібраних експедиційним шляхом, народноетимологічних версій» [В. Котович]; «Звернімо увагу й на те, що всі мови різні й кож- на з них пристосована насамперед до природних умов і менталіте- ту народу, який її виплекав протягом тисячоліть» [І. Юшук].

Соціокультурні параметри фатичної комунікації також враховують її невербальну специфіку, яка відображає присутню роль під час перебігу спілкування, зокрема це міміка, жести, інтонація тощо. Невербальні засоби комунікації виконують різноманітні функції у фатичній комунікації, зокрема підсилювати або доповнювати зміст вербальних висловлювань, виражати емоційний стан мовця, регулювати перебіг комунікативної взаємодії тощо.

До прикладу, усмішка та відкритість слугують засобами встановлення та підтримання дружнього контакту між співрозмовниками, тоді як похмурий вираз обличчя та схрещені на грудях руки можуть сигналізувати про небажання продовжувати спілкування. Найбільш яскравий вияв опису невербальних засобів комунікації – це ремарки у драматичних текстах із детальним описом дій, емоційно-психологічних станів комунікантів, пор.: *«Толік (знову хапає брата за плече, шепоче). Це вона з тобою говорить, Вася...»* [С. Жадан]; *«Рита (плескає в долоні музикам). Алло!...»* [Л. Українка]; *«ЗОСЯ (настрашена). Крий, мати божжа!»* [С. Воробкевич]

Для більш наочного представлення основних соціокультурних параметрів фатичної комунікації та їх характеристик, розглянутих у цьому підрозділі, пропонуємо узагальнити цю інформацію у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 - Соціокультурні параметри фатичної комунікації та їх характеристики

Параметр	Характеристика
Ритуалізованість та конвенціональність	Здійснюється за певними соціальними і культурними правилами та конвенціями
Національно-культурна специфіка	Відображає особливості менталітету, комунікативної поведінки та ціннісних орієнтацій представників певної лінгвокультури
Гендерна специфіка	Відображає особливості комунікативної поведінки чоловіків та жінок
Вікова специфіка	Відображає особливості комунікативної поведінки представників різних вікових груп
Ситуативна зумовленість	Залежить від конкретної комунікативної ситуації та її параметрів
Функційна специфіка	Виконує різноманітні комунікативні функції (контактовстановлююча, регулятивна, емоційно-експресивна, соціально-регулятивна тощо)
Аксіологічна специфіка	Відображає ціннісні орієнтації та настанови комунікантів
Дискурсивна специфіка	Реалізується у різних типах дискурсу (побутовий, діловий, науковий, художній, релігійний тощо)
Невербальна специфіка	Передбачає використання невербальних засобів комунікації (міміка, жести, інтонація тощо)

Як видно з таблиці 2.2, соціокультурні параметри фатичної комунікації охоплюють широкий спектр характеристик, що відображають її місце і роль у системі соціальних відносин та культурних практик певного суспільства. Врахування цих параметрів дозволяє глибше зрозуміти специфіку фатичної комунікації як соціокультурного феномену, а також виявити її роль у процесах комунікації.

Представлена таблиця узагальнює та систематизує основні соціокультурні параметри фатичної комунікації, розглянуті у цьому підрозділі та може слугувати зручним інструментом для подальшого аналізу та інтерпретації цього феномену в різних комунікативних ситуаціях та контекстах.

Здатність і навички використовувати мовні засоби, що виконують етикетну, контактовстановлювальну та регулятивну функції, суттєво сприяють

розвитку лінгвокомунікативної компетенції мовця, підвищують його професійну конкурентоспроможність і розширюють можливості особистісного впливу в різних типах дискурсу.

Отже, соціокультурні параметри фатичної комунікації – важливий аспект дослідження цього типу комунікації, оскільки вони відображають її місце та функційну роль у системі соціальних відносин і культурних практик певного суспільства. До основних соціокультурних параметрів фатичної комунікації належать її ритуалізованість та конвенціональність, національно-культурна специфіка, гендерна та вікова специфіка, ситуативна зумовленість, функційна специфіка, аксіологічна специфіка, дискурсивна та невербальна специфіка.

Урахування цих параметрів дає глибше розуміння специфіки фатичної комунікації як соціокультурного феномену, а також виявляє її роль у процесах соціалізації особистості, формуванні та підтриманні міжособистісних відносин, забезпеченні ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії між співрозмовниками.

2.3. Етикетні висловлення як маркери української етнокультури

Самобутність кожного народу увиразнюють етнокультурні цінності, що уособлюють не тільки матеріальні, а й духовні скарби нації. До таких надбань українців належить мовний етикет, який відіграє посутню роль у здійсненні комунікації між співрозмовниками, адже вияскравлює субстанцію українського мовця, вербалізує його емоції, настрої, комунікаційні інтенції, низку етнокультурних імплікацій.

Своєрідність та особливість кожної мови демонструє її лексико-граматична будова, сформована протягом багатьох століть і збережена на основі національних традицій, релігії, етнокультури, звичаїв тощо. Етикетним висловленням властивий чітко виражений прагматичний характер, адже вони формують сприятливу атмосферу спілкування, її тональність, створюють необхідні передумови для успішного досягнення мовленнєвої інтенції

комуніканта, напр.: «– *Як то ви живете-поживаєте?*» [Марко Вовчок];
«– *Це ви! Як ся маєте?*» [О. Кобилянська];

У нашій роботі пропонуємо розглянути етикетні висловлення крізь призму сакральності, бо споконвіку релігійність слугує значущою ментальною рисою української нації, оберегом її ідентичності та важливим складником духовності. Магічно-енергетичні сили містять звертання до «світлих» небесних сил – Господа Бога, Діви Марії, а також інших святих, які є уособленням найвищих людських чеснот, моральної християнської досконалості, справедливості, милосердя та всемогутності.

Використовуючи етикетні висловлення, мовець справляє позитивне враження на свого співрозмовника, створює підґрунтя для здійснення доброзичливої безконфліктної комунікації. Серед етикетних конструкцій чітко виокремлюємо ті, які використовують мовці з метою налагодження контакту з адресатом (апелятивні конструкції та формули привітань), для підтримки спілкування (форми вибачень, прохань, подяки, запрошень) та для завершення контакту (формули прощання, висловлення побажань). Мовний етикет визначаємо як мікросистему національно-культурних специфічних сталих формул комунікації, які є прийнятими та усталеними в певному суспільстві з метою встановлення контакту між співрозмовниками та підтримки комунікації в поставленій тональності.

У процесі спілкування українці часто апелюють до Бога та вищих небесних сил, до прикл.: «– **Божже помагай!** – Дякую. **Божже, і вам помагай**» [М. Матіос]; «– *Дай, **Божже**, жартувати, коби не хорувати*» [Н. Кобринська].

Вітальні мовноетикетні вирази увиразнені розлогими синтаксичними конструкціями з побажаннями здоров'я, щасливих релігійних свят, пор.: «*Куме Іване, дай Вам **Божже прожити ще на цім світі***» [В. Стефаник]; «*Хай би Вам Бог сто років дарував! Нехай би Вас Господь ще на світі потримав!*» [Б. Лепкий]; «*Добрідень вам, кумо! Здорові будьте з неділею, – гукнула Мотря від воріт! – Дай, **Божже**, здоров'я! Сідайте, кумо, за гостя будете!*» [М. Коцюбинський]. Серед інтенцій привітання виділяємо **власне-вітання**,

поздоровлення з нагоди свята: «– *Поздоровляю вас од усього серця*» [П. Загребельний];

На етапі здійснення підтримки комунікації українці поширено використовують синтаксичні конструкції з інтенціями побажання: «– *Хай тебе криє Мати Божя від усього лихого*» [П. Мирний]; «*Хай Бог і люди не зобидять тебе*» [М. Стельмах]; «*А хай би воно так, дай Боже, у нас!*» [Б. Лепкий]; дякування: «– *Дякую Тобі, Господи і Боже мій, за все, що діється наді мною! Дякую тобі за всі скорботи і спокуси...*» [К. Ватаманюк].

Художній дискурс яскраво демонструє використання мовцями й питально-випитувальних конструкцій, пор.: «*Як Вас, свахо, Бог милує? Чи живи чи здорові?*» [І. Нечуй-Левицький]; «– *Добридень, сусідоньку! Як вас Бог милує?*» [Марко Вовчок].

На завершальному етапі комунікації мовці послуговуються конструкціями з інтенцією побажання, пор.: «– *Прощавайте! Нехай вас Бог має у своїй опіці!*» [Б. Лепкий]; «– *Щастя вам, пане капітане. Дасть Бог – побачимось*» [В. Шкляр].

Етикетні висловлення як маркери української культури регулюють поведінку комунікантів у різних мовленнєвих ситуаціях, створюючи неповторний колорит українськомовної комунікації, її сакральності та природності. Етикетні висловлення відображають морально-етичні норми, що регулюють мовленнєву поведінку носіїв певної лінгвокультурної спільноти.

2.4. Висновки до розділу 2.

Фатична комунікація – це окремий функційний різновид мовленнєвої діяльності, якому характерні специфічні структурні, семантичні та прагматичні особливості. Було доведено, що лінгвістичний статус фатичної комунікації визначається її місцем у системі функційних стилів та жанрів мовлення, а також роллю у забезпеченні ефективної та гармонійної комунікативної взаємодії.

У процесі аналізу виявлено, що фатична комунікація виконує низку важливих функцій у мовленнєвій діяльності, зокрема контактовстановлювальну,

регулятивну, емоційно-експресивну та соціально-регулятивну функції. Лінгвокультурологічний аспект дослідження фатичної комунікації передбачає аналіз її національно-культурної специфіки, ролі у формуванні та відображенні ціннісної картини світу представників певної лінгвокультури, а також зв'язку з іншими аспектами мовленнєвої діяльності, зокрема культурою мовлення та мовленнєвого етикету.

Серед основних соціокультурних параметрів фатичної комунікації, які відображають її місце і роль у системі соціальних відносин та культурних практик певного суспільства, визначаємо її ритуалізованість та конвенціональність, національно-культурну специфіку, гендерну та вікову специфіку, ситуативну зумовленість, функціональну специфіку, аксіологічну специфіку, дискурсивну та невербальну специфіку.

Урахування цих параметрів дозволяє глибше зрозуміти специфіку фатичної комунікації як соціокультурного феномену, а також виявити її роль у процесах соціалізації особистості, формування та підтримання міжособистісних взаємин, забезпечення ефективності та гармонійності комунікативної взаємодії.

РОЗДІЛ 3.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК КОМУНІКАЦІЇ

3.1. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації у метакомунікативних конструкціях

Мовна комунікація, зокрема вербальна, – найбільш вивчений об'єкт людської поведінки (про це передусім згадують Ф. Бацевич, Г. Почепцов, О. Селіванова). О. Селіванова вербальну комунікацію вважає цілеспрямованою лінгвопсихоментальною діяльністю комунікантів у процесі міжособистісного спілкування, під час якого здійснюється обмін та передавання інформації, її вплив на співрозмовника за допомогою природного мовного коду [48, с. 58].

На думку Ю. Матюхіної, фатична метакомунікація регулює міжособистісне спілкування та передає співрозмовникові соціально-регулятивну інформацію, зокрема в стереотипних контекстах, а не змістову, суттєво нову чи когнітивну [37, с. 41].

С. Шабат-Савка розглядає інтенції метакомунікативного характеру двох типів: 1) інтенції соціально-регулятивного характеру; 2) контактено-інтерактивні інтенції. Метакомунікативні інтенції соціально-регулятивного характеру втілюються через конструкції мовленнєвого етикету, які не мають чіткого місця в синтаксичній системі української мови. Ці інтенції зорієнтовані на встановлення, активізацію та ініціювання контакту між учасниками мовленнєвого акту. У процесі комунікації значущу роль виконують комунікативні конструкції, які дають змогу перевірити канал зв'язку зі співрозмовником, привернути його увагу та постійно підтримувати з ним контакт. Такі інтенції означаємо як контактено-інтерактивні, оскільки їх основною метою є підтримання контакту під час інтеракції. Контактні формули *Знаєш?, Чуєш?, Розумієш?, Слухай!, Уяви собі!* не вимагають конкретної чи прямої (мовленнєвої) відповіді і слугують вигуківими вставними конструкціями, які стимулюють рецептивну та когнітивну діяльність

співрозмовника, регулюючи процес міжособистісної комунікативної взаємодії [62, с. 333-334, 350].

До вербальних засобів метакомунікативного спілкування за С. Шабат-Савкою вналежнюємо конструкції, які виконують функцію етикетних висловлень, зокрема формули знайомства, привітання, люб'язності, вибачення, побажання, подяки та прощання. Такі комунікативні конструкції не тільки відображають правила поведінки вихованої та культурної особистості, але й указують на специфічні соціокультурні особливості національного характеру та мовний етикет конкретного народу [65, с. 268].

Невербальні засоби спілкування, на думку Ф. Бацевича, є елементами комунікативного коду зі знаковою природою, які використовує мовець у взаємодії із засобами мовного коду у створенні, передаванні та сприйнятті повідомлень. Такі елементи зазвичай вербалізують різноманітні семантико-прагматичні інтенції у процесі спілкування [2, с. 204].

Під час невербального спілкування співрозмовники отримують найрізноманітнішу інформацію, зокрема прагматичного характеру:

- 1) про особистість комунікатора – темперамент, емоційний стан у певній ситуації спілкування, особистісні якості; комунікативну компетенцію;
- 2) про особисті стосунки між співрозмовниками – соціальну та емоційну близькість чи віддаленість, динаміку спілкування, характер;
- 3) про ставлення співрозмовників до ситуації, яка регулює перебіг спілкування, зокрема спокій, затишок, зацікавлення у подальшому спілкуванні чи бажанні припинити його [цит. за 8, с. 296].

Як зазначає Т. Бичкова, невербальні засоби комунікації слід аналізувати з урахуванням контексту національної мовленнєвої поведінки у певних комунікативних ситуаціях, у тому числі світогляд мовця та різних соціокультурних й історичних чинників [9, с. 98], саме тому пропонуємо розглянути взаємодію вербальної та невербальної комунікації у метакомунікативних конструкціях.

Як відомо, метакомунікація здійснює свою реалізацію за допомогою взаємодії вербальної та невербальної комунікації. Розгляньмо метакомунікативні фативи за традиційно запропонованою класифікацією. Фативи встановлення контакту (фативи-привітання): зразковим прикладом привітання українців, крім вербального, є дія, коли мовець з поваги до співрозмовника знімає шапку або поклоняється, напр.: «— *А від кого? – гукнув газда на старости, що аж стіни дзенькнули. Вони, сердешні, тільки трясуться та кланяються...; Приїдуть парубки. Брат їм клониться, вітає мальованими порційками...*» [Ю. Федькович].

Традиційним невербальним фативом-привітання є рукостискання: «— *А, вітайте, гості! – мовив він радісно, стискаючи їх руки; Деякі священики протовплювалися крізь юрбу до Євгенія, стискали його руку і шептом запитували...*» [І. Франко]; «**СЕЛІМ (кланяється ханові до землі):** *Звісне народам світило твоєї мудрості, могутній пане..*» [С. Яричевський]. Прикладом ввічливості мовця при вітанні є усмішка, яка супроводжується омовленням комунікативної мети, пор.: «*Слава князеві-володареві, слава! (Князь усміхається приязно)*» [С. Яричевський].

Також при зустрічі й на прощання чи на знак пошани чоловіки цілували руку жінкам або молодші цілували старшим, але зазвичай такий обряд відбувався лише між близькими родичами. Пор.: «— *Бувай здорова, Валюшо, – не насмілюся підійти до неї і поцілувати. – На все добре, пане Ястремський!..*» [Прина Вільде]; «*Пішла в хату. Старости привіталися, поцілували її в руку: – А раді гостям, паніматочко?*» [Ю. Федькович].

При виникненні комунікативної девіації, себто коли мовцеві не вдалося втілити або частково задовільнити комунікативні інтенції, як правило використовують питальні синтаксичні конструкції, послуговуючись випитувальними або ж перепитувальними фативами. Дослідниця комунікативного синтаксису С. Шабат-Савка зазначає, що питальні конструкції слугують маркерами створення необхідної тональності спілкування, активізації

та зосередженні уваги співрозмовника, сприяють в увиразненні ввічливості і толерантності процесу людського спілкування [65, с. 277].

Основною комунікативною метою випитувальних фативів є, крім налагодження мовленнєвого зв'язку зі співрозмовником, справити позитивне враження на нього, зокрема організувати сприятливу атмосферу спілкування, що значною мірою покращить подальшу комунікативну взаємодію, а також запобігатиме виникненню комунікативних невдач між мовцями, пор.: «Дозвольте запитати?» [В. Єшкілев]; «— Це ви! **Як ся маєте?**» [О. Кобилянська]; «Добрий день, жіночки! **Як ся маєте? Як здоров'ячко?**» [З. Мензатюк]; «— **Як то ви живете-поживаєте?**» [Марко Вовчок].

Фативи з інтенцією перепитування слугують своєрідною підтримкою подальшого спілкування між співрозмовниками. Підтримка комунікативного зв'язку за допомогою таких конструкцій відбувається через залучення адресата до спільних дискусій, що слугує у формуванні спільних переконань, пор.: «**Чи так, Максиме? — Це так, іменно, що так!**» [М. Кропивницький]; «— **Хто? — Деккер. Її чоловік. — Гадаєте він міг застрелити, а потім підпалити? — Та він на все здатний...**» [Ю. Винничук].

У ході етапу завершення контакту в українському етикетному спілкуванні простежуємо мовленнєві конструкції із супроводом поклонів чи рукоштовпів, до прикл.: «ШМУЛЬ. **То я можу відійти! Дай Боже здоров'я (кланяєсь раз в раз). Покланяюсь панам! Добраніч! (Виходить)**» [С. Яричевський].

Специфічна риса українців — це також апелятивні конструкції, що виражені категорією кличного відмінка (вокативом). М. Скаб виокремлює низку важливих стилістичних завдань засобів апеляції. Серед них зумовлює вибір мовцем тих чи тих засобів апеляції у звертанні до співрозмовника, а також їх вираження у комунікативних конструкціях відображенням національної специфіки певного етносу, який виформовується і розвивається шляхом реперезентації власних етикетних формул, а також під впливом інших мовно-культурних національних традицій [50, с. 28].

Звертання, яке використовують мовці на початку спілкування, дає змогу комуніканту привернути увагу співрозмовника до себе, встановити канал зв'язку та розпочати вербальну комунікацію, водночас відобразивши тип стосунків між учасниками комунікативного акту, пор.: «Добрідень Вам, **кумо!** Здорові будьте з неділею!» [М. Коцюбинський]; «Можє, **пані** бажає щось купити?» [Л. Романчук]; «Сідайте, кумо! Сідайте, свахо!» [М. Старицький]; «**Оксано, ти?**» [М. Кропивницький].

Особливість мовного етикету українців – це і сакральні фативи. Релігійність – важлива ментальна риса українського народу, оберіг його ідентичності та незамінний елемент української духовності. Магічно-енергетичні заклики передбачають звертання до «вищих небесних сил» – Господа Бога, Божої Матері та інших святих, які є скральними для побожного українського християнського народу і є носіями всемогутності, справедливості, чистоти.

Фативи-привітання: «– Добрідень, сусідоньку! Як вас **Бог** милує?» [Марко Вовчок]; «– Дай вам, **боже**, здоровля» [Є. Ярошинська]; «– **Слава Йсу, Ільчихо!** – **Слава навіки...**» [Ірина Вільде]; «– Як ся маєш? – Хвалити **бога**» [М. Стельмах].

Фативи-побажання: «– **Хай** тебе криє Мати Божя від усього лихого» [Панас Мирний]; «– Коби все на добре вийшло. – Дай то, **боже**» [Є. Ярошинська]; «**Хай Бог** і люди не зобидять тебе» [М. Стельмах].

Фативи-дякування: «**Дякую** тобі, **Господи**, що ти подарував мені таке довге життя із нею, заледве не тиждень» [В. Шкляр]; «– **Спасибі тобі, милий Боже**, за вируюче море життя, у якому ми чудом рятуємось Тобою» [К. Ватаманюк].

Фативи-привітання з християнськими святами: «КОБЗАР І КНЯЗЬ (вельми радісно). **Христос воскрес?.. Воістину воскрес!**» [С. Яричевський].

Фативи-прощання: «– **Прощайте!** Нехай вас **Бог** має у своїй опіці!» [Б. Лепкий]; «– **Щасти** вам, пане капітане. **Дасть Бог** – побачимось» [В. Шкляр].

Фативи з інтенцією побажань у традиційному українськомовному етикетному спілкуванні мовці уживають як під час привітання зі співрозмовником на початковому етапі комунікації, так і під час прощання з ним, вирізняючи соціокультурну ментальну рису українців.

3.2. Етикетні висловлення: традиційні та осучаснені фативи в українськомовному дискурсі

Етикетні висловлення в українському фатичному дискурсі відіграють значущу роль у ході комунікативної взаємодії, у процесі досягнення мовленнєвих інтенцій комуніканта, у поважливому ставленні до співрозмовника. Аналізуючи такі синтаксичні конструкції в українськомовному дискурсі фатичної комунікації, важливим вважаємо термінопоняття «фатив» як семантично детерміновану комунікативну одиницю, мета якої – встановити вербальний чи метакомунікативний контакт зі співрозмовником.

Як зазначає С. Шабат-Савка, фатичний дискурс українськомовної комунікації вербалізовує висловлення метакомунікативного характеру. Такі висловлення тільки регулюють супровід перебігу основної комунікації, відображаючи комунікативну поведінку співрозмовника в етикетному спілкуванні, процесах встановлення та припинення мовленнєвого контакту [62, с. 356]. І. Струк розглядає фатичну метакомунікацію як інтеракційне спілкування, що спрямоване на встановлення та підтримання мовленнєвого контакту між співрозмовниками, порівняно з трансакційним спілкуванням, яке забезпечує процес передавання когнітивної інформації [56, с. 256].

Використовуючи у своєму мовленні фативи, комунікант не тільки проявляє повагу до свого співрозмовника, а й встановлює, підтримує, завершує чи відновлює з ним комунікацію, до прикл.: *«АНТОН (дочекавшись виклику). Алло! Жора? Саня? Саша?! Саш, добрий день...»* [С. Жадан].

С. Богдан доводить, що мовний етикет українського народу репрезентується системою мовних знаків, словесними формулами, символами,

мімікою, жестами, передаючи й відтворюючи найдавніші традиції і звичаї [10, с. 31], увиразнюючи взаємодію вербальної комунікації з невербальною.

Маркери метакомунікативної комунікації у взаємодії з невербальними компонентами в писемному дискурсі представлені передусім ремарками та імплікатурами, до прикл.: «ФАКТОР (входить): **Добрий день! Як си маєте?** ДВІРНИК І ПИСАР (**утішно подають руки**). *От бідуєм. Що май чувати у вас?*» [І. Синюк].

Сучасні фатичні конструкції привітань вирізняються від традиційних, адже зумовлені впливом суржика та іншомовних запозичень, пор.: «– **Прівєт**, – *хриплим невиспаним басом гавкнув я до них*» [К. Скрябін]. У сьогоденному фатичному дискурсі мовці замість традиційного привітання все частіше до співрозмовника одразу ж апелюють із типовою питальною синтаксичною конструкцією, напр.: «ТОЛІК: *Шо ти?*; ТЬОТЯ ШУРА: *Шо ви?*; АНТОН: *Ти як?*» [С. Жадан].

Сьогоденне мовлення молоді, на жаль, скорилося впливові суржика та іншомовізмів, переважно англізмів. У медійному дискурсі ми також все частіше спостерігаємо використання цих конструкцій, зокрема, до прикл.: *вебінар, дайджест, кейс, коуч, лінк, меседж, спікер, стейкголдер* та ін. Вживання таких конструкцій значно витісняє мовне розмаїття та багатство української лінгвальної культури, адже, на думку І. Фаріон, мовець підсвідомо надає перевагу чужій мові й легко підпадає під чужий вплив [57, с. 32].

Сучасний комунікативний дискурс здійснюється через еліптизовані, мінімальні за мовленнявим обсягом конструкції, без використання виразних гоноративів і невербальних засобів. Широке використання іншомовізмів, інвектив та жаргонізмів руйнує мовний етикет українського народу з його традиціями поважати та шанувати співрозмовника, виявляти свою гостинність, щирість і любов.

3.3. Комуникативно-інтенційний діапазон етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі

У процесі здійснення комунікації серед низки мовленнєвих конструкцій використовують і фативи – семантично та інтенційно детерміновані елементарні синтаксичні одиниці, що слугують в установленні, підтриманні та регуляції контактів між особами, які спілкуються.

Пропонуємо скористатися класифікацією С. Шабат-Савки та згрупувати ці висловлення, розподіливши їх за двома групами: 1) інтенції соціально-регулятивного характеру; 2) контактено-інтерактивні інтенції [62, с. 333].

До фативів соціально-регулятивного характеру уналежнюємо привітання, конструкції з інтенцією побажань чи вдячності, фативи-прощання. Як відомо, метакомунікація між співрозмовниками відбувається шляхом взаємодії вербальної та невербальної комунікації. На етапі встановлення контакту, зокрема привітання, окрім вербалізації мовленнєвої конструкції співрозмовник з поваги знімає шапку, поклоняється чи тисне руку, до прикл.: «– *А, вітайте, гості!* – мовив він радісно, *стискаючи їх руки*; Деякі священики протовплювалися крізь юрбу до Євгенія, *стискали його руку і шептом запитували...*» [І. Франко].

Традиційними для українського мовленнєвого етикету є фативи з інтенцією побажань, себто бажальні комуникативні конструкції, напр.: «ПИСАР: *Дай, Боже, здоров'я!*» [І. Синюк]; «–*Доброго ранку, пані.*» [В. Шкляр]. Таких висловлень у сьогоденному етикетному спілкуванні спостерігаємо все менше, вони переважно збереглися в мовленні старших людей, а також у діалектах.

Під час завершення мовленнєвого контакту в українськомовному етикетному спілкуванні також фіксуємо взаємодію конструкцій метакомуникативного характеру з невербальними компонентами, пор.: «– *Н-ні. Резолюцію дістанете на письмі. До побачення. – Моє поважання! Євгеній уклонився і вийшов*» [І. Франко]. При прощанні мовець може використати питальну конструкцію задля збереження позитивних емоцій від інтеракції зі

співрозмовником та з намірами у подальшій ефективній комунікативній взаємодії, до прикл.: *«Ще зустрінемося?»* [Р. Іваничук].

До контактено-інтерактивних інтенцій зараховуємо компліментарні висловлення, фативи з інтенцією прохання та вибачення, перепитувальні й випитувальні фатичні констукції. У ході мовленнєвої взаємодії комунікант використовує етикетні висловлення, уживає компліменти, висловлює побажання. Дослідник Я.К. Радевич-Винницький вважає, що суттю компліменту є надання позитивної, доброзичливої оцінки зовнішності чи риси характеру співрозмовника, вважає перелік згадуваних у компліментах прикмет обмеженим, а характеристики стереотипники, оскільки вони стосуються зовнішності, одягу, морально-етичних чи розумово-вольових якостей [44, с. 154]. Напр.: *«– Вітаю вас, пані добродійко, у своїй хаті»* [Ірина Вільде]; *«– Добрий вечір добрим людям!»* [В. Винниченко].

Використовуючи у своєму мовленні етикетні висловлення, комунікант не тільки демонструє до свого адресата повагу, але й встановлює чи поновлює з ним мовленнєвий контакт у разі завершення комунікативної взаємодії.

3.4. Висновки до розділу 3.

Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в метакомунікативних конструкціях ґрунтується передовсім на національних, соціокультурних та психологічних аспектах. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації у метакомунікативних конструкціях – це регуляція мовленнєвої діяльності, яка ґрунтується на національних, соціокультурних, лінгвопрагматичних та психологічних аспектах. Етикетні конструкції уживаються в конкретних дискурсивно-жанрових формах української мови згідно з традиційними правилами національного етикету спілкування з метою встановлення, підтримки та завершення комунікативної взаємодії, а не для передачі основної змістової когнітивної інформації.

Посутніми синтаксичними конструкції в українськомовному фатичному дискурсі слугують етикетні висловлення. Етикетні висловлення – це конструкції,

які виформовують традиційний мовленнєвий етикет, а також специфічні національно-культурні правила комунікативної поведінки ввічливого та шляхетного мовця. На відміну від традиційних етикетних синтаксичних конструкцій, осучаснені фативи вирізняються усіченістю та мінімізованим мовленнєвим потоком комуніканта, які зазвичай набувають переважно питального змісту. Системний опис семантико-функційних та культурно-етнічних особливостей фативів визначає принципи взаємодії вербальних та неварбальних засобів фатичної комунікації в художньому та розмовному дискурсах.

ВИСНОВКИ

Погляди щодо спрямованості досліджень дискурсу фатичної комунікації в сучасній лінгвістиці неоднозначні. Для деяких учених фатична функція передбачає тільки етап встановлення контакту, тоді як інші вважають, що її функційний обшир полягає у підтриманні, утриманні та завершенні комунікації.

Комунікативній особистості як носієві української лінгвокультури властива низка специфічних рис та особливостей, зумовлених історичним розвитком, самобутніми культурними традиціями та ментальністю українського народу. Ці риси та особливості представлені в мовній свідомості, комунікативній поведінці та дискурсивних практиках українців, зокрема у метакомунікативних висловленнях та фатичній комунікації.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовної особистості ґрунтується на розумінні мови як антропологічного феномену, нерозривно пов'язаного з національною культурою та ментальністю її носіїв. Цей підхід передбачає комплексний аналіз мовної особистості в єдності її лінгвістичних, психологічних та культурологічних характеристик, а також досліджує процеси становлення та еволюції мовної особистості в конкретному історико-культурному контексті. Дослідження української мовної свідомості у процесі спілкування виявляє її специфічні риси, що зумовлені особливостями історичного розвитку, культурними традиціями та ментальністю українського народу. Цими рисами передовсім є антропоцентричність, емоційність, експресивність, діалогічність, метафоричність, образність, етноцентричність, толерантність та ін.

Дискурс фатичної комунікації слугує окремим функційним різновидом мовленнєвої діяльності, якому характерні специфічні структурні, семантичні та прагматичні особливості. Фатична комунікація виконує низку важливих функцій у мовленнєвій діяльності, зокрема контактовстановлювальну, регулятивну, емоційно-експресивну та соціально-регулятивну функції.

Лінгвокультурологічний аспект дослідження фатичної комунікації передбачає аналіз її національно-культурної специфіки, ролі у формуванні та відображенні ціннісної картини світу представників певної лінгвокультури, а також зв'язку з іншими аспектами мовленнєвої діяльності, зокрема культурою мовлення та мовленнєвим етикетом.

Соціокультурні параметри фатичної комунікації відображають її місце та роль у системі соціальних відносин та культурних практик певного суспільства. Серед основних соціокультурних параметрів фатичної комунікації виокремлюємо її ритуалізованість та конвенціональність, національно-культурну специфіку, гендерну та вікову специфіку, ситуативну зумовленість, функційну специфіку, аксіологічну специфіку, дискурсивну специфіку та невербальну.

Українськомовній комунікативній особистості притаманний високий рівень емоційності, експресивності і метафоричності, що зумовлено особливостями українського менталітету та комунікативної поведінки. Українській фатичній комунікації також притаманне широке використання зменшувально-пестливих форм, гумору та іронії, що відображає риси українського національного характеру, зокрема доброзичливість, щирість та емоційність.

У процесі дослідження та аналізу ми визначили термін «фатив» – семантично та інтенційно детермінована невмотивована комунікативна одиниця, мета якої встановити або відновити вербальний чи метакомунікативний контакт з адресатом / адресатами мовлення.

За нашими спостереженнями, фативи становлять три основних типи:

- 1) фативи для встановлення контакту (фативи-привітання, побажання);
- 2) фативи для підтримання мовленнєвого контакту (фативи-компліменти, фативи вдячності, вибачення, прохання, перепитувальні й випитувальні фативи);
- 3) фативи для завершення контакту (фативи-прощання, побажання).

Проведений аналіз етапу встановлення контакту дає можливість побачити, що таким конструкціям властива основна мета – привернути увагу та налагодити

мовленнєвий контакт зі співрозмовником, створити позитивну атмосферу, виразити шану та повагу до адресанта.

Дослідження показало, що початковий етап комунікації визначає подальше спрямування та потенційні варіанти розвитку спілкування між співрозмовниками, задає певну атмосферу усьому процесу комунікативної взаємодії. Фативи для встановлення контакту з адресатом є важливими синтаксичними одиницями мовлення, оскільки саме від їх вибору залежить увесь процес комунікативної взаємодії, а також її ефективність. Ці одиниці слугують значущими маркерами задля встановлення взаєморозуміння між співрозмовниками та уникнення напруження на початковому етапі інтеракції.

Етап підтримки міжособистісної комунікації здебільшого є найдовшим порівняно з етапом встановлення чи завершення мовленнєвого контакту. Саме тому співрозмовники використовують найбільшу кількість фатичних метакомунікативних конструкцій задля досягнення власних комунікативних інтенцій. Фативи, які використовує адресант, мають на меті посилити рецептивну, когнітивну, вербальну чи невербальну активність адресата, а також дають змогу підтвердити діяльне слухання та участь адресата у процесі міжособистісного спілкування.

Підтримка і продовження мовленнєвого контакту для співрозмовників – найважливіший процес, якому властиве використання найбільшої кількості комунікативних одиниць. Фатичні конструкції на етапі підтримки міжособистісного контакту є значущими у ході організації спілкування, оскільки сприяють досягненню комунікативних інтенцій мовців та когерентності комунікативного акта.

Фативи на етапі завершення мовленнєвого контакту підсумовують вербалізовані інтенції міжособистісного спілкування, імплікують до розмикання мовленнєвого контакту між співрозмовниками та регулюють подальші перспективи комунікативної взаємодії, формуючи в мовців певне враження від співрозмовника. У ході дослідження фатичних конструкцій завершення контакту простежили особливості використання мовцями ситуативно зумовлених

стереотипних формул та мовленнєвих кліше, які демонструють соціально-культурні особливості етносу, вияскравлюючи національний мовленнєвий етикет.

Крізь призму часу українськомовного дискурсу фатичної комунікації простежили, що осучаснені фатичні конструкції, які представлені передовсім в уснорозмовному спілкуванні, значно усічені й лексично змінені через вплив суржика чи іншомовізмів, порівняно з традиційними етикетними конструкціями, що супроводжуються взаємодією вербальної та невербальної комунікації співрозмовників. Такі комунікативні конструкції в писемному дискурсі репрезентовано ремарками та імплікаціями, що доповнюють та увиразнюють міжособистісне спілкування.

У національній етикетній традиції фатичне спілкування поєднано з рукостисканнями, поклонами, шанобливими вербальними метакомунікативними конструкціями, що можуть містити посили до «вищих» небесних сил – Господа Бога, Богородиці та інших святих, які втілюють найвищі людські ідеали, моральну довершеність, досягають справедливості, милості, демонструють усемогутність.

Дискурс фатичної комунікації є важливим об'єктом лінгвокультурологічного дослідження, оскільки він відображає специфіку мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультури, а також їхні ціннісні орієнтації, настанови та преференції у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Українській комунікативній особистості характерний високий рівень етноцентричності та мовної лояльності, що виявляється у прагненні до збереження та розвитку рідної мови, а також у специфічному ставленні до іншомовних запозичень та впливів.

Попри це, виявлено, що українськомовній комунікативній особистості властива контекстуальність та ситуативна зумовленість мовленнєвої поведінки, що виявляється у широкому використанні імпліцитних сенсів, натяків та недомовленостей у процесі спілкування.

Специфічною рисою українців є також апелятивні конструкції, що виражені категорією кличного відмінка (вокативом). Уживання мовцем цих конструкцій на початковому етапі спілкування привертає до себе увагу адресата, створює позитивне підґрунтя для результативного мовленнєвого зв'язку з метою вербалізації комунікативних інтенцій, демонструючи тип стосунків між співрозмовниками.

Комунікативна особистість як носій української лінгвокультури формується та розвивається в процесі соціалізації та інкультурації, засвоюючи та інтеріоризуючи норми, цінності та традиції нації. Цей процес є складним та багатоаспектним, оскільки передбачає не лише засвоєння мовної системи, але й оволодіння культурно зумовленими моделями комунікативної поведінки, а також формування ціннісних орієнтацій та настанов, що регулюють мовленнєву діяльність особистості.

Дискурс фатичної комунікації є складним та багатоаспектним феноменом, який вимагає комплексного та міждисциплінарного підходу до його вивчення, що має враховувати не тільки лінгвістичні, але й соціокультурні, психологічні та прагматичні аспекти фатичної комунікації.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку пов'язані з поглибленим вивченням лінгвокультурних особливостей фатичної комунікації у різних комунікативних сферах, а також з розробкою методик та критеріїв оцінювання рівня лінгвокультурної компетентності мовної особистості на основі аналізу її комунікативної поведінки у різножанрових ситуаціях фатичного дискурсу. Крім того, важливим напрямом подальших досліджень є аналіз трансформацій та адаптацій фатичної комунікації в умовах глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Звертаємо увагу на необхідності подальшого вивчення специфіки української комунікативної особистості в різних комунікативних сферах та ситуаціях, а також розробки методик та критеріїв аналізу комунікативної поведінки з урахуванням її лінгвокультурологічних та соціокультурних параметрів.

Отримані результати мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку української лінгвокультурології, комунікативної лінгвістики, а також для покращення процесів міжкультурної комунікації та подолання комунікативних бар'єрів у сучасному світі.

Отже, у кваліфікаційній роботі здійснено комплексний та багатоаспектний аналіз комунікативної особистості як носія української лінгвокультури в дискурсі фатичної комунікації, окреслено перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Відзначено важливість дослідження соціокультурологічних трансформацій та адаптацій української комунікативної особистості в умовах глобалізації та міжкультурної взаємодії, вивчення її ролі у процесах формування та розвитку української національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2011. 304 с.
3. Бацевич Ф. С. Дискурсивна прагматика: проблемне поле, дослідницька одиниця. *Studia Linguistica*. 2008. Вип 1. С. 4–10.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 376 с.
6. Беспалова Ю. В. Лінгвостилістичний потенціал лексики мовленнєвої дії у художньому тексті (на матеріалі творів О. І. Купріна та В. В. Вересаєва) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2002. 20 с.
7. Бичкова Т.С. Національно-марковані жести українців як засіб впливу на комуніканта (на матеріалі повісті І.Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я”). *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 44–47.
8. Бичкова Т.С. Невербальний складник української гостинності. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Слов'янська філологія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип. 585–586. С. 287–292.
9. Бичкова Т.С. Особливості невербальної комунікативної поведінки українців у ситуації встановлення контакту (на матеріалі сучасної прози). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Конін – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 329–331.
10. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.

11. Болотнікова А. П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 23 с.
12. Борисов В. Термінологіка галузі освіти в комунікативно-прагматичному аспекті. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32(71), № 4 (1). С. 1-6.
13. Венгерська В. О. Українська нація та націотворення у XX-XXI ст.: історіографічний аспект. Історія та історіографія в Європі. Україна в XX-XXI століттях: на шляху гідності і свободи. Київ, 2016. Вип. 5. С. 126–139.
14. Вовк О. І. Мовна особистість як науковий феномен. Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактика. Київ–Черкаси, 2018. С. 27–31.
15. Глушко Т. П. Комунікативна відповідальність як етичний феномен інформаційного суспільства. Матеріали Всеукраїнських «філософських читань» «Соціокультурні трансформації сучасної мови комунікації» (в рамках Тижня філософії) 15.11.2023 р. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/61639> (дата звернення: 20.09.2024).
16. Городенська К. Особливості актуального членування елементарних двоскладних та однокладних речень. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Слов'янська філологія*. 2002. Вип. 146–147. С. 15 – 20.
17. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
18. Даскалюк О. Л. Невербальные средства в коммуникативной ситуации побуждения (на примере текстов украинской литературы). *Актуальные проблемы лингвистики* : сб. ст. междунар. науч. конф., 19 апр. 2013 г. гос. образоват. учреждение высш. проф. образования ХМАО – Югры „Сургут. гос. пед. ун-т“. Сургут : РИО СурГПУ, 2013. Вып. 6. С. 24–28.
19. Дегтярьова К. В. Основи теорії мовної комунікації : навч.-метод. посіб. Полтава, 2012. 70 с.
20. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 101 с.

21. Ємельянова О.В. Варіативність комунікативних стратегій та тактик дискурсу фінансового прогнозу. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Methodика викладання іноземних мов.* 2011. № 953. С. 30–34.

22. Жигалкіна Ю. М. Вторинна мовна особистість у контексті міжкультурної комунікації. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство.* 2017. Т. 282. С. 36–39.

23. Загнітко А. Прагматичні типи речень. *Наукові записки. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка,* 2001. Вип. 31. С. 164–167.

24. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. *Донецьк : ДонНУ,* 2012. 350 с.

25. Климентова О.В. Фатична функція мови в аспекті усвідомлюваних і неусвідомлюваних чинників комунікації. *Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка,* 2014. С. 368-375.

26. Кобякова І.К. Соціолінгвістичні витoki мовотворчої функції. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки.* 2006. №3(87). С. 183-188.

27. Колоїз Ж. В. Парадокс як лінгвістичний феномен (на матеріалі афористичних висловлень). *Лінгвістичні студії.* 2020. С. 308–314.

28. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. *Суми : СумДУ,* 2011. 187 с.

29. Косенко Ю.В. Структурно-семантичні і функціональні особливості метакомунікативного блоку прощання (на матеріалі англомовного художнього дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. *Донецьк,* 2008. 20 с.

30. Котик Т. М., Павлюк А., Височан Л. М. Національно-мовна особистість як мета полікультурної освіти в Україні. *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення : зб. тез доп. міжнар. наук. конф., 23-24 вересня 2021 р. Одеса,* 2021. С. 95–99.

31. Котович В. В. Ойконімний простір України: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2020. 845 с.

32. Коць Т. А. Поняття «мовна свідомість» у сучасній лінгвістичній терміносистемі. Термінологічний вісник. 2023. Вип. 6. С. 133–141.

33. Коць Т. Ідейно-естетичні цінності доби і українське мовознавство початку ХХ ст. Культура слова. 2011. Вип. 74. С. 108–115.

34. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.

35. Кравець Л. В. Лінгвокультурологія // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-55509> (дата звернення: 31.08.2024)

36. Лопанучк К. І. Комунікативна компетенція як основа формування національної свідомості особистості дитини. *Інноваційні процеси в початковій освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. тез виступів учасн. регіонал. наук.-практ. семінару здобувачів ст. магістра поч. освіти (м. Рівне, 2-3 трав. 2023 р.). Рівне : МЕРУ, 2023. С. 56–60.

37. Матюхина Ю. В. Социально-психологические аспекты фатической метакоммуникации. *Вісник Харківського національного університету. Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов"*. 2011. №972. С. 39–43.

38. Медведєва С. О., Никипорець С. С., Гадайчук Н. М. Шляхи подолання комунікативних невдач при спілкуванні іноземною мовою. *Grail of Science*. 2021. № 1. С. 412–417.

39. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис, 1991. 272 с.

40. Павлик Н. В. Комунікативна та структурно-семантична організація фатичних мовленнєвих актів в англійській та українській мовах (на матеріалі драматичних творів кінця ХІХ – початку ХХ століть) : дис. ... канд. філол. наук :

10.02.17 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 259 с.

41. Папіш В. А. Мовна особистість та вишукана мовна особистість як ключові поняття теорії лінгвоперсонології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». 2022. Вип. 13 (81). С. 306–310.

42. Перекладознавчий вимір спеціального та художнього дискурсу: лінгвістичні, соціокультурні, герменевтичні та дидактичні аспекти : монографія / за заг. ред. С. І. Сидоренка, Г. Г. Єнчевої. Київ : НАУ, 2023. 192 с.

43. Рабош А. Мовний етикет в онлайн-комунікації : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра / Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Кафедра філології. Берегово, 2022. 83 с.

44. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів : Видавництво «Сполом», 2001. 223 с.

45. Романова Н. Аксіологічна специфіка культуротворчої діяльності. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2012. Т. 4, Вип. 22. С. 170–174.

46. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.

47. Руснак Н., Струк І. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації у драматичному тексті (на матеріалі п'єси Івана Синюка «Мужики»). *Українська мова* : науково-теоретичний журнал. 2015. № 2. С. 100–110.

48. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

49. Ставицька Л. О. Мова і стиль // Критика. 2003. № 6. С. 29–34.

50. Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 34 с.

51. Сога Л.В. Лінгвостилістичні особливості тексту у світлі теорії мовної комунікації. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2021. С. 79–83.

52. Сокаль М. А. Лінгвокультурологічний підхід до викладання української мови : навч. посіб. Одеса, 2024. 133 с.

53. Струганець Л. Поняття "мовна особистість" в україністиці. *Культура слова*. 2012. С. 127–133.

54. Струк І. М. Взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації у драматичному тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.

55. Струк І. М. Взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації у драматичному тексті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 280 с.

56. Струк І. М. Фатична комунікація в драматичному тексті (на матеріалі творів буковинських письменників). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). Вінниця, 2014. Вип. 19. С. 256–263.

57. Термінологічна актуалізація української мовної дійсності: монографія / Фаріон І.Д., Куньч З.Й., Василюшин І.П., Микитюк О.Р., Ментинська І.Б. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.

58. Томашевська Є. О. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом в англійській та українській мовах: лінгвокультурологічний та перекладознавчий аспект : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра : 10.02.17. Київ, 2021. 107 с.

59. Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера: навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 448 с.

60. Черненко О. В. Конверсаційні стратегії конфліктного дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2019. Т. 30 (69), № 2, ч. 2. С. 98–102.

61. Шабат-Савка С. «Бо ти така, як із колядки вийшла» (Вербалізація інтенцій люб'язності в українськомовному дискурсі). *Культура слова*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. Вип. 84. С. 113–122.
62. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.
63. Шабат-Савка С. Комунікативна інтенція в соціолінгвістичному аспекті. *Мова і суспільство*. Львів, 2013. Вип. 4. С. 43–51.
64. Шабат-Савка С. Т. Типологічні вияви інтенцій у дискурсі фатичної комунікації. Вісник Одеського національного університету. Серія : Філологія : [наук. журнал]. Одеса, 2014. Т. 19. Вип. 4(10). С. 145–152.
65. Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2019. 332 с.
66. Шатілова Н.О. Формули етикету як маркери мовної картини світу буковинців у художніх текстах С. Воробкевича. Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка / гол. ред. М. Федурко. Дрогобич : Посвіт, 2021. С. 159–168.
67. Kultaieva M. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*. 2020. Т. 26, Вип. 1. С. 8–36.
68. Malinowski B. Phatic communion. *Communication in face-to-face interaction*. Harmondsworth, 1972. P. 146–152.